

GA - 296

РУДОЛФ ЩАЙНЕР

РУДОЛФ ЩАЙНЕР

**ВЪЗПИТАНИЕТО
КАТО СОЦИАЛЕН ВЪПРОС**

**ДУХОВНИ, КУЛТУРНОИСТОРИЧЕСКИ И СОЦИАЛНИ
ОСНОВИ НА ВАЛДОРФСКАТА ПЕДАГОГИКА**

**ЦИКЪЛ от 6 лекции
изнесени в Дорнах
от 9. 8. до 17. 8. 1919 г.**

превод от немски: ГАЛЯ КАЗАКОВА

НЕРЕДАКТИРАН ПРЕВОД

изготвил: ПЕТЪР ИВАНОВ РАЙЧЕВ – сканиран от копие

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

	СТР.
1. ПЪРВА ЛЕКЦИЯ, Дорнах, 9 август 1919.....	3
Исторически изисквания на съвременето	
2. ВТОРА ЛЕКЦИЯ, 10 август 1919.....	20
Отражения на гръцкото и римското душевни устройства в съвременето. Индустриализма и новата воля от духа	
3. ТРЕТА ЛЕКЦИЯ, 11 август 1919.....	33
Стока, работа, капитал	
4. ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ, 15 август 1919.....	42
Възпитанието като въпрос на формирането на учителя	
5. ПЕТА ЛЕКЦИЯ, 16 август 1919.....	54
Метаморфози на човешката интелигентност	
6. ШЕСТА ЛЕКЦИЯ, 17 август 1919.....	63
Превъзможване на егоизма, себевместване на човека в съвременето	

ПЪРВА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 9 август 1919

След една работа, която позволи да се погледне дълбоко в това, което днес се случва в човешките души, това, което съществува днес като вътрешна трагичност в човешкото развитие, отново мога да съм на това място, което е толкова тясно свързано с онази дейност, за която ние трябва да вярваме, че може да ни дари със силата да превърнем днешната трагичност на човечеството отново в изпълнен с надежда попътен вятър. В никоя епоха не беше налице в по-малка степен склонността душата в истинския и действителен смисъл на думата да се издигне до духовните светове, и това е особено необходимо в тази епоха. Тъй като единствено от тези духовни светове може да произлезе това, което ще дари днешното човечество със силата да поеме отново по пътя на живота като цяло човечество. В най-широките кръгове днес се смята, че проблемите, задачите, които са поставени пред съвременето могат да се решат с мислите, с импулсите, които могат да се извлекат от външното човешко знание. Поради това, че именно разсъждаването по този въпрос не е особено плодотворно, днес е трудно да се каже колко време ще е нужно докато достатъчно голяма част от човечеството достигне до убеждението, че истинското благо е възможно да се постигне само по духовен път. Но сигурно е другото, че ще може да се напредва само когато това убеждение, че спасението може да дойде единствено от духовните светове проникне в достатъчно число хора.

Това, което занимава днес хората в широките кръгове, но за чието сериозна осмисляне липсва преди всичко интелектуалната сила, тъй като тя е почти осакатена в съвременето у по-голямата част от човечеството, това са всъщност социалните проблеми. И е разпространено вярването, че социалните проблеми могат да се победят с това, което днес се нарича знание и познание. Те няма да могат да бъдат победени, те никога няма да могат да бъдат победени, ако не бъдат атакувани от гледна точка на духовното познание.

Ние преминахме през една продължителна борба с оръжия. Към нея ще се присъедини и една вероятно доста продължителна борба на човечеството изобщо. Мнозина казаха: Тази война, и преживяването и в цивилизования свят беше най-ужасното събитие от вида си, ако говорим от човешка гледна точка изобщо. Не би могло да се каже, че тази присъда е неправилна. Битката, която ще трябва да се осъществи с едни или други средства, и която ще последва тази престрелка между Ориента и Окцидент, между Азия, Европа и Америка, тази битка ще е най-голямата духовна битка, през която човечеството ще трябва да премине. Всичко, което се е вляло в човечеството като импулси и сили дори и с християнст-

вото, ще залее цивилизацията в огромна, елементарна вълна на битка. Днес, бих казал, разликата между Ориента и Окцидента може да се сведе до една проста формула. Но тази формула - не бива да се приема несериозно. Тя включва невероятни ширини на човешките импулси. Знаете, че в книгата "Основи на социалния въпрос в необходимостите на съвременността и бъдещето" аз насочвам вниманието върху това, че за широки кръгове от съвременното човечество духовният живот се е превърнал в идеология, че това, което са духовните блага за човечеството - право, нравственост, наука, изкуство, религия и т.н., се разглеждат сякаш това е само пушекът, който произлиза от истинските реалности, от икономическия метод на производство, от икономическата първооснова. За подобни неща ви говорих, когато се сбогувах с вас на това място преди няколко месеца.

Идеология - така възразяват широките кръгове, когато днес се заговори за духовен живот. Всичко от единствената реалност, което се отразява в човешката душа, от икономическата действителност е само идеология. Днес съществуват много поводи да разсъждаваме върху това, какво всъщност означава тази дума идеология в световната култура. А тя означава твърде много. Тя не може да се свърже по-добре отколкото с думата Мая от ориенталската мъдрост. Правилно преведена на европейски думата Мая означава идеология. Всеки друг превод на Мая е по-неточен от превода с идеология. Така че можем да кажем: в основни линии точно същото понятийно или идейно, което източният човек си представя под думата Мая, същото си представя и голяма част от европейския човек под думата идеология. Но каква огромна разлика! Какво си мисли източният човек при думата Мая? Той мисли, че външният сетивен свят е Мая, че онова, което достига до сетивата и обвързания със сетивата разум, то е Мая, голямата измама. А единствената реалност е това, което се изкачва в душата. Душевно-духовното, към което човек си пробива път, това е нещото, което е реално. Това което извира и блъбука във вътрешността на човека, то е реалност. Това, което се предлага на сетивата външно е Мая, идеология.

А в голяма част от европейското човечество е разпространено друго едно убеждение: единствената реалност е тази, която се явява на външните сетива. Това действителността. Точно това, което източният човек нарича Мая, е за голяма част от европейското човечество реалност. А това, което ориенталецът нарича действителност, това, което изниква от вътре в душата, то е за голяма част от европейското човечество идеология, Мая. Виждате голямото противоречие. Това, което ориенталецът нарича реалност, Европа и Америка наричат днес Мая: идеология е същото.

Това, което европейецът заедно с Америка, с американското ново поколение, нарича идеология, Мая, за ориенталеца е действителност.

Това се отпечатва дълбоко в душите на хората, то превръща хората на земята в две коренно различни групи. Ако обгърнете с поглед това, което се случило в цивилизования свят, вие ще си кажете, и дано още днес си кажете: в основни линии всичко, което се говори за причината и повода на тази световна катастрофа всъщност плува по повърхността, това е повърхностен възглед. Това, което се изрази в ужасната борба, то сякаш е нещо елементарно извлечено от неосъзнати дълбини. Хората взеха участие в него, днес това се вижда много точно, те не знаеха защо, това е едно от нещата, които противоречието, което още дълго няма да се изравни, ще кара да изплуват на повърхността. Толкова е силен антисоциалният елемент на съвременното, че човечеството се разпада на две различни по основата си части.

Ако пренесете казаното току що от мен в друга връзка, то когато погледнете на Запад, вие ще откриете, че стремежът на Запада е насочен към свободата - а дали тя се разбира правилно или неправилно, не е от значение - стремежите са насочени към свободата. И сякаш от тъмните дълбини на човешката душа потребността се насочва нагоре към свободата.

Погледнете на Изток: това, което на запад се нарича свобода, за Изтока всъщност няма ясно значение. То е нещо, с което изобщо не се свързват понятия, усещания. Това, което се изживява най-интензивно, за него не се разсъждава. Само помислете колко малко разсъждават хората за природните явления, кои то срещат всеки ден около себе си! За най-близко изживяното хората не разсъждават. Ориенталецът, когато проследява отговарящата му реалност, вътрешната реалност, той живее в свободата, която може да притежава според расовите, народностните и племенните си особености. Той не разсъждава върху това. Колкото повече се пренасяме на Запад, толкова повече свободата се изгубва в хода на историческото развитие на човечеството: и понеже то не я притежава, трябва да се стреми към нея.

И така ние можем да приведем още много неща, и навсякъде ще открием фундаменталната разлика между Запада и Изтока. Тя се оповестява вече и в това, което и следващите години ще донесат. В момента има само външни симптоми, които се проявяват в Азия, и за които Европа все още мълчи - мълчи поради разбираеми причини. Например че в Индия почти повече от половината население умира от глад, това ще роди от духовността именно на индийския народ нещо коренно различно от това, което се е разиграло в Европа. Това са външни симптоми. Но и по отношение на тях хората днес са раз делени на две същностно различни групи. За индицеа гладът означава нещо съвсем различно отколкото за евро-

пееца, тъй като индиецът има зад гърба си едно хилядолетия по-продължително духовно развитие от това на европееца. Тези неща трябва да бъдат строго съблюдавани днес от този, който желае да разбере нещо от хода на развитието на човечеството. Днес трябва да сме наясно, че това, което обикновено се нарича социален въпрос е нещо много по-сложно отколкото обикновено се мисли. Този социален въпрос е едно съпътстващо явление на културата, която израсна след средата на 15 век. Често съм говорил и пред вас тук за този значим отрязък от историята на цивилизованото човечество в средата на 15 век. След този момент постепенно израсна новото оцветяване на естествената наука. След този момент настъпи обаче и едно ново оцветяване на индустриализма. Естествена наука и индустриализъм, двете заедно означават това, което даде особена насока на духа на модерното човечество.

Тук в Швейцария ви говорих за особения вид естествена наука, казах ви, че някои умни хора, които днес разсъждават върху това, какво може да даде естествената наука, вече казват: Това, което новата естествена наука привнася, не е света, а един призрак на света. Всичко, което естествоизпитателите са измислили, и което днес е популярно образование, е много повече популярно образование отколкото тези хора смятат, това е вяра, всъщност суеверие в един призрачен свят. А на страната на този призрачен свят е поставено това, което заля хората като духовна полза от модерния индустриализъм. Индустриализмът, нека го разгледаме в неговото духовно значение. Нека вземем това, което владее индустриализма - машината. Машината се различава от всичко останало, с което човекът може да има нещо общо във външния си живот. Моля ви, наблюдавайте животното. Ако приложите научните или други познавателни мисли върху животното - не желая да говоря за човека в днешната връзка - вие ще можете да изследвате толкова много неща в животното, но все пак ще остане нещо, бих казал, божествено-дълбинно в животното, вие не ще можете да го изчерпите, вие няма да го разгадате. Зад това, което вие мислите за животното, винаги има нещо, което ще остане неизвестно за вас. При растението то не е по-малко. Дори ако вземете и кристала, вие ще трябва да си кажете: Със сигурност човек може да схване най-външното в света на кристала, във формите и така нататък, ако е обучен за това, но винаги ще има и още нещо по отношение на това, което човекът може да почита като такова, до което не може да достигне с непосредствен, неясновидски разум.

Вземете машината, тя е видима от всички страни. Знае се: силата се проявява така, буталото е поставено така и така в отвора, триенето е такова и такова, можем да изчислим ефекта на полза, ако познаваме отделните елементи - зад машината няма нищо, което ни подтиква да си кажем:

това е нещо, което не може да бъде схванато в обикновения не виждащ човешки разум. Това означава твърде много за контакта на човека с машината. И ако от своя страна сме изправени пред хиляди и хиляди хора, които имат работа с машините, то ние ще знаем, какво се струпва в душите на хората от тази духовно проникваема машина, от тази машина, зад която няма нищо, което да е може би само предчувствие за не виждащия разум, или да което да не може да бъде прозряно. Това, че машината е така разбираема духовно-душевно прави контакта с нея толкова опустошителен за човека. Всичко, което е събрано като сили и взаимоотношения между силите в машината, е като бистра вода за човешките сетива и разум. То е това, което изсмуква сърцето и душата на човека, това, което го изсушава, което го прави нечовешки

А естествознанието и машината взети заедно, застрашават цивилизованото човечество с нещо трикратно унищожително. Тъй като какво заплашва модерното човечество, когато то не се решава да потърси свръхсетивното? По отношение на познанието надмощие заплашва да вземе онзи идеал, който вече е изказан от естествоизпитателите, когато те казаха: стремежът е така да се опознае природата, че това познание да е астрономическо, това означава да е по образ на астрономията. Ако днес погледнете как химикът разсъждава върху това, което е вътре в молекулата, то той си представя, че атомите на молекулата се намират в един вид силови съотношения помежду си (рисува на дъската). Това той си представя по образа на една малка планетарна и слънчева система. Да си обясним целия свят астрономически, това се превръща в идеал. А самата астрономия, какъв е нейният идеал? Да разглежда цялата световна постройка като машина. И към това онези дела, онези дейности на човека на машините!

Това са нещата, които действуват все по-силно и по-силно след средата на 15 век, това нещата, които в настоящето всъщност изсмукват от човека същинско човешкото. Ако хората продължат и в бъдеще да разсъждават по този начин, както върху машиноподобната астрономия и за индустриализма, и разсъждават така работейки в нея, то духовете ще се механизират, душите, те ще станат поспаливи, вегетаризирани, а телата ще се анимализират.

Вижте Америка: връхната точка на механизацията на духовете! Вижте на Изток, Русия: онези диви нагони и инстинкти, които се изживяват там, и които са ужасяващи: анимализиране на тялото. В средата, в Европа - поспаливостта на душата. Механизиране на духовете, вегетаризиране на душата, анимализиране на телата, това е нещото, което трябва да очакваме.

Характерно е как човечеството е загубило - вече съм го споменавал тук - по пътя от 15 век насам третия от два житейски елемента. Една мощна партия днес се нарича "Социалдемокрация", това означава: тя е събрала социализъм и демокрация, въпреки че те са две противоположности. Но тя ги е обединила, и е пропуснала духовното. Защото социализма тя може да съотнесе само към икономическото, а демокрацията само към държавно-правовото. Към духовното би се съотнесъл индивидуализма. Свободата, тя е пропусната в думата Социалдемокрация, иначе би се казвало: индивидуална или индивидуалистична Социалдемокрация. Тогава в един такъв лозунг ще са изразени и трите неща като предизвикателство към хората. Но за по-новото време е характерно третото да се пропуска, в известен смисъл третото действително да се превръща в Мая, в голямата измама за цивилизованото човечество на Запада, на Европа и на колониалните и наследници, Америка. Това са нещата, от които трябва да се тръгне, ако разглеждаме духовната наука в смисъла на един голям културен въпрос. В това, което се съдържа в предизвикателствата на съвременното, всъщност съвсем не може да се дискутира. Това са исторически предизвикателства. Историческо предизвикателство е социализмът, той трябва да бъде разбран в правилен смисъл. Историческо предизвикателство е и демокрацията, но такива са и либерализмът, свободата, индивидуализмът, дори и това последно предизвикателство да се забелязва малко от модерното човечество. А човечеството няма да има право на глас, ако не устрои социалния си организъм в смисъла на три членението: на социализъм за икономическия живот, на демокрация за правовия и държавния живот, на свободата или индивидуализма за духовния живот.

Това ще трябва да бъде проумяно като единствено благо, като действително спасение на човечеството. Но ние не бива да се заблуждаваме относно това, че именно защото това са интензивни, непобедими исторически предизвикателства за съвременното, за тези, които дълбоко провиждат нещата ще възникнат други предизвикателства. Порасналите хора ще трябва да живеят в един социален организъм, който ще е устроен икономически социално, държавно - демократично, духовно - либерално.

Големият въпрос за бъдещето ще бъде: как ще трябва да се отнасяме с децата, ако трябва да ги възпитаваме така, че като възрастни да могат да намерят мястото си в социалното, демократичното и либералното в най-широк смисъл? А един от най-важните социални въпроси за бъдещето, дори и за съвременното, е въпроса за възпитанието. В рамките на духовната наука за това възпитание се говори по начин, по който съвременното човечество трябва да го разбере, ако желае да си проправи път напред. В

противен случай социалните предизвикателства ще останат хаотични, ако не се съблюдава най-огромния по същността си въпрос на съвременното: този на възпитанието. Ако желаете за се запознаете с големите посоки на това, което предстои на въпроса за възпитанието, е нужно само да посегнете към малката книжка "Възпитанието на детето от гледна точка на духовната наука". В тази книжка на нивото на повърхността на човешкото наблюдение е повдигнат един от най-съществените социални въпроси на съвременното: социалния въпрос за възпитанието. В най-широки кръгове от съвременното човечество ще трябва да се изучава това, което може да бъде извлечено от Духовната наука по отношение на трите епохи в развитието на младежа.

Вие знаете, това беше посочено, че между раждането и седмата година, годината, в която средно започва смяната на зъбите, човешкото същество е едно наподобяващо същество, както човешкото същество прави това, което обкръжението му прави. Наблюдавайте в крайна сметка детето с разбиране и ще от криете навсякъде: детето наподобява, то прави това, което правят и големите. Най-важното в живота на детето е това, хората от обкръжението му да правят само неща, които то може да наподобява, дори в присъствието на детето да мислят и усещат само това, което може то да наподобява. Встъпвайки във физическото си съществуване с раждането, детето само продължава това, което е изживяло в духовния свят преди зачеването си. Човешкото същество живее там в съществата от висшите йерархии. Там човек прави всичко, което идва под формата на импулси от съществата на висшите йерархии. Там той е имитатор в много по-голяма степен, тъй като се намира в единство с онези същества, на които наподобява. След това човек бива поставян във физическия свят. Тук се продължава навика да сме едно с обкръжението. Този навик се простира дотам да се чувстваме едно със същества, или да имитираме същества, които се намират като хора в обкръжението ни и трябва да се грижат за възпитанието, правейки, мислейки и чувствайки само това, което детето може да имитира. Колкото повече детето не живее в собствената си душа, а в душата на обкръжението, в душите на обкръжението, толкова по-благоотворно е това за него.

В миналото хората можеха, тъй като животът им беше по-инстинктивен, да се оставят инстинктивно на това наподобяване. В бъдеще това няма да е така. В бъдеще ще трябва да се следи детето да наподобява. В бъдеще при възпитанието ще трябва да се дава отговор на въпроса: как да устроим най-добре живота на детето, за да може то най-добре да наподобява обкръжението си? Всичко, което в миналото се е случвало по отношение на това наподобяване, ще трябва да се търси все по-интензивно и по-интензивно, по-съзнателно и по-съзнателно в бъдеще. Защото хората

ще трябва да си кажат едно: ако хората ще трябва да са пораснали в социалния организъм, то те ще трябва да бъдат свободни хора. Свободен човек става само, когато като дете е бил интензивен наподобител. Силата, която е природосъобразна на детето, трябва да бъде интензивно развита именно в епохата, в която ще се наложи социализма. А хора та няма да станат свободни същества, въпреки всички декламации и въпреки всички политически хленчове за свобода, ако в детската възраст не бъде посадена съответната сила на наподобяването. Защото това, което по този начин се посява в детската възраст само то може да бъде основа за социална свобода.

Вие знаете: от седмата година до половото съзряване, до 14, 15 година в детето живее силата, която може да се нарече дела по силата на авторитета. Детето не би могло да бъде споходено от по-голямо добро от това да осъществява това, което предприема затова, защото уважавани хора от обкръжението му казват: Това е правилно, това трябва да се направи. Нищо не е по-пагубно за детето от това, да се научи на собствена преценка прекалено рано преди половото съзряване. Усещането за авторитет между 7 и 14 година ще трябва да бъде развито в по-интензивен и усилен мащаб, отколкото в миналото. Все по-съзнателно и по-съзнателно ще трябва да бъде ръководено всяко възпитание в тези години в смисъла на едно чисто и красиво усещане за авторитет, което да се събуди в детето. Защото това, което трябва да бъде посято в детето през тези години има за задача да образува основата за това, което възрастните ще изживеят в социалния организъм като равноправието на хората. Равноправието на хората няма да присъства по друг начин, защото хората никога няма да съзрелят за равноправието, ако в детството не им в тях не е посято чувството за авторитет. В миналото може и да е била достатъчна една съвсем малка степен на чувство за авторитет, в бъдеще тя няма да е достатъчна. И това чувство трябва да бъде силно вкоренено в детето, за да съзрелят хората за това, което съвсем няма да може да бъде обсъждано като историческо предизвикателство, тъй като се явява като такова.

Всичко това, което е училищно възпитание, училищно преподаване в тази епоха, ще трябва да бъде устроено така, че хората да могат да достигнат до тази висина на възгледа, за която говорихме току що. Сега ви питам: колко е отдалечено днешното човечество, а и колко е отдалечени са днешните учителски институти от прозрението на тези неща? Как трябва да се работи за да си проправи път това прозрение? - и то трябва да си проправи път, тъй като само така може да се потърси доброто.

Ако днес отидем в страните, които имат зад гърба си първата революция, какво ще разберем за тези неща, за програмите в така наречените общообразователни училища? Да, какво пише в тези програми! За този,

който има поглед върху връзките на човешката природа, за него социалистическите възпитателни програми са същински кошмар, най-ужасното, което можем да си представим. А най-голямата ужасия, която може да се назове днес, най-ужасното, което може да бъде направено от хората, това училищните програми, образователните планове и специалности, които са свързани с името Луначарски, министъра на образованието на Русия. Това се разиграва в Русия като възпитателна програма, то е смърт на всеки истински социализъм. Но и в други области в Европа възпитателните програми са истински ракови образувания, по-точно социалистическите програми, тъй като те изхождат от един почти невероятен принцип. Те изхождат от принципа, че училището трябва да се устрои така, както приблизително възрастните трябва да живеят в социалния организъм. Чел съм учебни програми, в които едно от първите правила е: Ректоратът трябва да се премахне. Учителите трябва да са напълно равно поставени с учениците. Цялото училище трябва да се базира на другарството. Ако днес говорим против един такъв принцип, бих казал, само в Южна Германия, където нещата напредват много по-малко отколкото в други области на Европа, то ние ще сме изправени като някой, който съвършено не разбира от социален живот.

И все пак, хората, които имат честни намерения за израстването на хората до действителния социален организъм трябва преди всичко да са наясно, че един истински социален организъм никога не може да възникне със социалистическата програма на обучение. Защото никога въведения в училището социализъм не може да бъде реализиран в живота. Само когато хората си изградят живота си върху един истински авторитет именно в училищното време, те ще съзрещат за един социално справедлив съвместен живот. Навсякъде днес трябва да си изясним, колко отдалечени са делата на хората, представите им, че то трябва да се роди от това, което е смисъла на живота.

След настъпването на половата зрялост, между 14, 15 и 21 година в човека се развива не само половия любовен живот, а този полов любовен живот се развива само като конкретен случай на общата човешка любов изобщо. То е само един конкретен случай на общата любов към човека. А тази сила на общата любов към човека трябва да се полагат особено много грижи във времето, когато децата напускат училище и с това постъпват в други учреждения или встъпват в усвояването на професия или нещо подобно. Защото конфигурацията на икономическия живот, който е едно историческо предизвикателство, никога няма да може да бъде просветлен от това, което е нужно да го просветлява - от братството, което означава общата любов към човека, ако в тези години не бъде развитата общата любов към човека.

Братството в икономическия живот, така както трябва да се стремим към него в бъдеще, ще присъствува в човешките души само, когато възпитанието след 15 година бъде насочено натам да се работи с пълна съзнателност именно върху общочовешката любов, ако светогледните въпроси, цялото възпитание, което трябва да се осъществи в така наречените общообразователни училища, бъде построено върху любовта към човека, изобщо върху любовта към външния свят.

Това, което в бъдеще ще разцъфти в човечеството, ще се базира на тричната възпитателна система. В случай, че не се знае: Физическото тяло, което е един наподобител, трябва да се превърне в правилен наподобител, в него ще се посеят само анималистичните нагони. Ако не знаем, че между 7 и 14 година особено развитие претърпява етерното тяло, което трябва да се развива водено от авторитета, в човека ще се развие само общата културна поспаливост. А силата, която ще бъде необходима за правния организъм, няма да съществува.

А ако след 14, 15 година силата на любовта, която е свързана с астралното тяло, не бъде вложена правилно във всичко, което е преподаване или учение, хората никога няма да могат да развият астрално тяло, тъй като те няма да успеят да го превърнат в свободна постройка в човека.

Нещата се преплитат. Затова трябваше да кажа:

Наподобяване, по правилен начин, развива свобода;

Авторитет - право

Братство, любов - икономика.

Но същото важи и в обратен ред. Ако любовта не бъде развита правилно, ще липсва и свободата. Ако наподобяването не бъде развито правилно, анималистичните нагони ще се усилят.

Виждате, че когато подходим към този проблем, духовната наука е правилната база за това, което трябва да се превърне в културно съдържание именно поради големите исторически предизвикателства, които днес затрупват човека. Без това културно съдържание, което може да извира единствено от духовната наука и трябва да достигне човечеството, ние занаят няма да можем да напредваме действително.

Така че, въпросите, пред които сме изправени трябва да бъдат приведени в една духовна атмосфера. Това е нещото, което трябва да намери място в човешките души като убеждение. И още веднъж бих желал да подчертая: Може да се дискутира относно това, колко дълго време или колко малко време ще е нужно, докато едно подобно убеждение проникне в човешките души. Но ако това убеждение не проникне в човешките души, все пак остава сигурно, че ще се постигне това, към което човечеството се стреми несъзнателно. Мисля, че можете да разберете връзката между осъществяването от нашата духовна наука в отделните конк-

ретни области, и това, което в съвременното и в близкото бъдеще ще се роди от необходимостта на епохата като големи предизвикателства на времето, като исторически изисквания и необходиминости на човечеството. То беше залегнало и в основата на често казаното от мен: духовната наука трябва да бъде разглеждана във връзка с големите исторически задачи на съвременното. Хората днес са безкрайно далеч от способността да преценяват нещата по току що описания начин. В човечеството трябва да се създаде едно напрежение, напрежение на незадоволеност, за да може да се стигне от противоположното, от чистите материални стремления, да се роди стремежа към спиритуалното, към духовността. Защото как ще се ориентират хората в големия въпрос, който ги доведе дотам да разбират точно противоположното като Мая, идеологията?

Но какво изплува? Виждате ли, импулсът, който кара човешките души от Ориента и Окцидента да мислят е различен, когато го схванем конкретно идеално. Но той съдържа и своеобразното, че предизвиква еднакво душевно настроение в Ориента и в Окцидента. Това душевно настроение също трябва да бъде обгърнато с поглед. Това, че ориенталците обозначават външния свят като Мая - това е древно. Това мистично схващане на света като Мая имаше своето огромно значение в древните времена. В съвременното то отсъства. Имаше го преди. Тъй като светогледа за Мая в известен смисъл остаря, над Ориента се спусна едно в известен смисъл пасивно себеотдаване на този светоглед - един фатализъм, който се пренесе в Европа по най-ужасен начин чрез турцизма. Фатализъм, оставяне да се случва това, което желае да се случи: пасивност на човешката воля.

Европейския възглед за Мая в общи линии се прояви така, че живееше в атмосферата на фатализъм.

Най-прецизно този възглед е изразен в идеологията на Карл Маркс и Енгелс. Възгледа за идеологията е модерното социалистическо учение - този възглед, според когото духовно-душевното, което възниква, произхожда от единствената действителност, от икономическия процес и е именно Мая, идеологията.

Как се прояви тя? Тя вече се прояви фаталистично в света. Какъв беше външният израз на социалистическото учение преди световната война? Външният израз на социалистическото учение беше следният: капиталите са натрупваха, възникнаха все по-едри и по-едри капиталисти или капиталистически групи, Тръст, Пулс и т.н. Икономическият процес ще се разиграе от само себе си, все по-голяма концентрация на капиталови групи, докато не настъпи мигът, в който господството над капитала премина напълно от само себе си в ръцете на пролетариата. Към това не

може да се прибави друго действие, това е един обективен, стопански, чисто икономически процес: фатализъм.

Ориентът достигна точката на фатализма. От точката на фатализма тръгна Окцидента именно при мажоритарността на населението. Тя е фаталистична. В принцип на Ориента се превърна оставянето да се случват нещата, които носи световния процес, това е принцип на Окцидента. Само че докато това, което желае да се случи фаталистично на Ориента е духовно, за Окцидента то е материалния икономически процес. Върху световното развитие на човека се гледа едностранчиво. Ако прегледаме днешното човешко световно развитие, както то се е образувало от предишни състояния, то от това развитие ние ще извлечем един духовен елемент, който обаче, както казахме, вече се е превърнал в идеология за хората. Върху какво е построен той? Той е построен върху гърцизма. В основни линии това, което е най-дълбокия импулс на душевното ни устройство носи в себе си нещо гръцко. За това имаме гимназията, едно наподобяване на онова, което беше като едно естествено душевно устройство за човека, достигнал почти до половата зрялост, тъй като гърцизма се разви така, че голямата маса от хората беше беден народ, роби, илоти. Завоевателите имаха различна кръв. Иначе родените бяха носители на духовния живот, пълноправни носители на духовния живот. Вие ще видите отражение на това в гръцката пластика. Погледнете една глава на Меркурий - често съм го споменавал тук - с различно поставените уши, с на пълно различния нос, с напълно различно разположените очи. Изработвайки главата на Меркурий гърците насочваха онази народност, която бяха завоювали, онази народност, на която предоставиха външната търговия. Ариецът, обрисуван в главата на Зевс, главата на Хера, главата на Атина, той беше този, на когото световните сили дариха духа.

Не мислете, че това, което се образува като гръцка душевна структура, е нещо, което намира израз само в общото душевно устройство! Тя се изразява и в словообразуването и словослагателството в гръцкия език. Гръцкият език е построен върху една аристократична социална душевна структура. Ние още носим това в духовния си живот. Затова не сме преживели обновление на духа, когато настъпи средата на 15 век, а преживяхме ренесанс или реформация, не обновление на духовния си живот, а само едно опресняване на старото. Ние още носим това в духовния си живот.

Ние възпитаваме гимназиалната си младеж далеч от живота. При гърците беше подразбиращо се младежите да се възпитават така, както прави това нашата гимназия, защото това беше животът им. Гърците възпитаваха децата и младежта си така, както беше животът им. Ние възпитаваме гимназиалната си младеж така, както беше гръцкият живот. Поради

тази причина духовния ни живот се е отдалечил от живот, затова той се възприема като идеология, затова навсякъде има мисли, прекалено къси за да обхванат света, да се намесят във всички неща действено и продуктивно в живота.

А наред с тези елементи на образуването на духа в нас имаме и едно странно правово устройство. Навсякъде, във всички области може да се открие, че в средата на 15 век се прекрачи значителен праг в човешкото развитие. Житото днес е скъпо, и всичко, които се произвежда от зърно днес е скъпо. То е прескъпо! Ако изследваме, когато е било твърде евтино в Европа, то ние ще стигнем приблизително до 9, 10 век. Днес то беше евтино колкото е скъпо днес. А в средата на 15 век то имаше нормална цена.

Интересно е да се види как този важен праг в развитието на човечеството в средата на 15 век се отразява дори и в цената на житото. А какво беше следствието от това, че в Европа съществуваха справедливи цени на зърното? Древното свойство на тялото, древната обвързаност беше започнала отчасти да изчезва в средата на 15 век. Тогава, за да унищожи започващата свобода, в сила влезе римското право. Нашия политически и държавнически живот е обусловен от римското право така както в духовно отношение сме обусловени от гръцката духовна и душевна структура. Досега в областта на правото не сме съумели да произведем нещо различно от един ренесанс, ренесанса на римското право. В социалния си организъм имаме гръцката структура на духа, и римската държавническа структура.

Икономиката не може да бъде обособена като ренесанс. Защото, естествено може да се живее според римското право, децата или младежите могат да се възпитават според гръцката духовна структура, но не може да се яде това, което са яли гърците, защото човек не би могъл да се насити с него. Икономическият живот трябва да е съвременен. И така третият елемент е европейския цивилизационно-стопански живот. В тези три области, тъй като те са разбъркани хаотично, ние трябва да внесем ред. Това може да се осъществи само посредством триделния социален организъм.

Хора като Маркс и Енгелс са виждали нещата крайно едностранчиво, когато са прозрели: Не може да се продължава да се ръководи с духовния живот, взет от гърцизма. Вече не може да се живее с правовата държава, взета от римското право. На нас ни остава единствено стопанския живот, казаха те. В бъдеще, каза Енгелс, трябва да се ръководят само стоки и производителни процеси, хората вече не бива да се управляват. Това е колкото правилно, толкова и едностранчиво - правилно, но ужасно едностранчиво.

Стопанския живот трябва да бъде поставен на собствена почва и база. В рамките на стопанското разделение на социалния организъм трябва да се управляват само стоки и производствени процеси. Това трябва да стане самостоятелно. Ако обаче от социалния организъм се изхвърлят предишния правов и духовен живот, то те трябва да се образуват по нов начин. Това означава, че наред със стопанския живот, който ще управлява стоките и производствените процеси, ще ни е нужен и демократичния държавен живот, който ще е основан на базата на равенството на хората. Нужен ни е не просто ренесанс на римската империя, нужно ни е ново раждане на държавния живот на базата на равенството на хората. И не ни е нужен просто ренесанс на духовния живот, какъвто настъпи в началото на новото време, а ни е нужно ново образуване, ново сътворяване на духовния живот. Ние трябва да се осъзнаем, ние трябва да се изправим съзнателно пред това ново сътворяване на духовния живот.

А с това, което е заложено най-дълбоко в развитието на по-новото човечество е свързано това, което трябва да бъде изречено с изискването на триделение на социалния организъм. Това не е хрумване, това нещото, което е родено от най-дълбоката необходимост на времето и което най-много отговаря на настоящето. Има хора, много хора, които казват, че не разбират, че е трудно, прекалено трудно. В Германия често казвах на хората, когато те отново и отново повдигаха този въпрос, че нещата са трудни за разбиране, че аз във всеки случай ги различавам от това, което сме свикнали да разбираме през последните 4 - 5 години. Тогава се мятеше за лесно да се разбират неща, които аз не разбирах - така казвах - нужно беше само да се заповяда да се разберат нещата. Главният щаб или някоя друга инстанция трябваше да заповяда, нещата да бъдат разбрани, те дори биваха набивани в главите на хората. Те биваха разбрани, защото то се заповядваше. Сега нещата зависят от това, нещо да се разбере със свободната човешка душа. Затова е необходимо душите да се събудят, а те толкова малко желаят това. Но от това зависи всичко. Не от неразбираемостта на нещата, а от все още несъществуващата воля, и липсващата смелост да се погледне в тази реалност. Напълно естествено е това, което трябва да говори на човека в едни съвършено нов тон, да е формулирано в различни изречения, от тези, с които хората са свикнали досега. Защото ние сме обхванати от три различни неща, от тези, за които се говори в това триделение.

В това триделение ще се търси често обновление на духовния живот, така, че хората действително да по чувстват връзката на душевността си с обективно духовен свят. Хората не притежават това днес. Защото когато те днес говорят, то те най-често говорят фрази. Но защо днес се говорят фрази? Фразите се получават, когато не съществува връзка с това,

което фразите би трябвало да означават. Думите на хората са се превърнали във фрази, защото им липсва връзката с духовния живот.

В последните години се говори много за правото, за правното устройство в човечеството, в цивилизованото човечество. Събитията от съвременното показват достатъчно ясно колко са отдалечени хората по отношение на правото от действителността. Досега разбира се борбата не се водеше за права, а за власт, но все пак се говореше за правата.

А стопанския живот: в устрояването на това стопанство не са вложени мисли, затова събитията протичат от само себе си. Това беше характерното в стопанския живот, че хората произвеждаха и произвеждаха, точно както, когато през пролетта на 1914 казах във Виена, когато нарекох това произвеждане социално раково образование: произвеждаше се и се произвеждаше, и стоките се захвърляха на пазара, и целия стопански кръговрат трябваше да протича от само себе си, той не беше управляван от мисли. Хаотичен, безпланов стопански живот. Правов живот, който е просто власт. Духовен живот, изродил се във фрази: това е триделния организъм, който имахме в общи линии. От това триделение ние трябва да се измъкнем. А ще успеем да го направим само, ако съумеем да приемем сериозно това, което именно се цели с това триделение.

Но виждате ли, то е свързано с това, което в общи линии може да бъде разбрано само когато се върнем към антропософски ориентираната духовна наука. Беше пресилено, когато преди няколко седмици казах на една открита лекция едно изречение, което обаче е основно, действително познание. Аз казах: Водещите, ръководещите кръгове на съвременното вече не могат да се доверят на мозъка си, защото той е декадентен. Те трябва да се насилват да проумеят това, за което мозъкът не е нужен, за което е нужно етерното тяло. Защото мислите, които трябва да бъдат обхванати от антропософски ориентираната духовна наука, не се нуждаят от мозъка. Водещите, ръководещите кръгове, днешното гражданство, трябва да се улесни, дори и поради физиологичното си развитие, да се отдаде на духовно познание, да отгледа нещо, което може да се отгледа и с декадентни мозъци.

Пролетариатът се стреми натам. То има все още неупотребен мозък. Лимонът е все още неизтискан, тогава в мозъка се изкачва и нещо атавистично. Затова пролетариатът разбира това, което ще се каже в смисъла на новия ред. А днес нещата са поставени така, че в общи линии целия пролетариат би имал достъп до тези неща, само не и водачът, тъй като те са станали граждански. Те са по-големи еснафи от действителните еснафи. Те са превзели еснафството и са го развили до един вид висша култура. От другата страна съществува едно ужасно послушание. Това послушание ще трябва да бъде прекратено едва в бъдеще.

Виждале, че в съвременното нещата са преплетени по-сложно отколкото обикновено се предполага, и те са поставени така, че в общи линии само науката на посвещението може да ни доведе до правилно схващане на социалните проблеми в съвременното. Ще откриете три понятия: ще ги откриете и в книгата ми "Същност на социалния въпрос", която всъщност написах не за антропософи, а за широката публика. И там ще намерите трите важни понятия за съвременния социален живот. Там е понятието Стока или продукт, базата на стопанския живот. Следващото важно понятие е Работата. И третото важно понятие е понятието Капитал. Към тези три понятия е прикачено социалното познание на съвременното.

Какво ли не са казвали хората в социалните науки за да проникнат в тези три понятия! Ако някому е известно какво се случва именно през втората половина на 19 век в националните икономики в науката, за да бъдат разбрани тези три понятия Стока, Работа и Капитал, то той ще знае и каква невъзможна наука се е образувала, тъй като цялата тази наука не е достатъчна. Известният професор Луийо Brentano, съвременното светило на националноикономическите науки в Централна Европа, скоро написа една статия, която се казва: "Предприемачът". В нея той развива белезите на предприемача, три отличителни знака на предприемача. Бих желал да ви кажа само третия отличителен белег на предприемача според Brentano. Третият е този, че производствените средства се употребяват за собствена сметка и риск. Единствено понятието на добрия Brentano, който е светилото на днешната университетска национална икономика, е така притулено, че в края на същата статия той щастливо прозира, кой е предприемач освен фабриканта и заводския управник: такъв е именно и модерният работник. Модерният работник е един предприемач, тъй като той има производствените средства, т.е. своята собствена работна сила, и я предлага на пазара за собствена сметка и на собствен риск. Понятието на господин Луийо Brentano относно предприемача е толкова ясно, че работникът също попада в тази графа. Както виждате така протича днешната икономическа наука! То е смешно. Но днес не можем да се отдадем на смях, защото университетите все още заемат водеща позиция в духовния живот. Но университетите раждат тези неща в областта на националната икономика. Днес никой не желае да признае, липсва нужната смелост, че в тази област се произвеждат смехотворни неща. Нещата са именно ужасни.

Но те непременно трябва да бъдат обхванати с поглед. И трябва да бъде зададен въпроса: откъде идва това, че именно относно социалните понятия, които днес се превръщат в парлив въпрос на деня, цялата наука да не достига? За мен би било удовлетворение ако мога да ви кажа повече

подробности именно по този въпрос по време на настоящия ми престой. Днес бих желал да посоча под формата на доклад защо нещата са така. Колкото и чисто икономическо да е понятието Стока, то никога не може да бъде определено с обикновената наука. Вие можете да схванете понятието стока, само ако вложите в основата на търсенето си имагинативни познания. Вие не бихте могли да схванете работата в социалното, икономическото, ако не вложите в това и инспиративни познания. И вие не бихте могли да дефинирате капитала, ако не вложите в това интуитивни познания.

Понятието Стока изисква имагинация;
Понятието Работа изисква инспирация;
Понятието Капитал изисква интуиция.

Ако тези понятия не бъдат дефинирани по този начин резултатите са винаги конфузни.

С това вие можете конкретно да видите, защо трябва да произлизат конфузни неща. Защо Луйо Брентано дефинира понятието Капитал, което съвпада с понятието Предприемач, така, че при него работникът е и капиталист, предприемач? Защото той разбира се е един много умен съвременен господин, но няма представа, че, за да се извлече от Капитала действително понятие е нужно и известно интуитивно познание!

Във всеки случай, това се получава по един заобиколен път. Библията посочва нещо от този път, като говори за капитализма като за мамонизъм. Тя свързва капитала с един особен род духовност. Ако желаем да открием действащата в капитализма духовност, мамонизма, то ще ни е нужна интуиция. В Библията това е написано. Но днес ни е необходимо едно познание за света, което да повдигне това в модерното време.

Трябва да се направи опита, да се проникнат същностно познавателно нещата, които днес все още биха се смятали за нещо ненормално. Действително познаване на фактите в тази област обаче навсякъде ще роди необходимостта от проникване на социалните възгледи с истинска, действителна Духовна наука. Това е нещото, до което ще стигне всеки необременен наблюдател на живота. Сами си спомнете, ако сте били там, един подбуждащ размисли въпрос, който беше поставен в Бернулианом в Базел преди заминаването ми след една лекция, когато в хода на дискусиата един човек зададе въпроса: Как може да се стигне дотам Ленин да завладее света? Защото според неговите възгледи, докато това не се случи той не може да види добро. Представете, каква конфузия означава това! Това означава, че хората, които днес се държат най-радикално са най-реакционерни. Те искат социализъм. Би трябвало да се започне

преди всичко едно социализиране на властническите отношения, но социализма започва с универсалната стопанска монархия на Ленин! Началото дори не е едно социализиране на отношенията на властите. Толкова гротескно се случват днес нещата! Подобни неща дълго не могат да бъдат забравени, когато някой каже: Ленин трябва да управлява света. Но нещата днес стоят по този начин. Хората, които вярват, че притежават най-ясните понятия, имат най-изопачените. И в тази област не би се стигнало до яснота, ако хората не желаят да се доверят на това, да потърсят тази яснота изцяло в духовната наука.

ВТОРА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 10 август 1919

Ако искаме да разберем каква задача има антропософската духовна наука в съвременното и в бъдещето, то ние, както чухме това преди време, а също и вчера, ние трябва да включим в наблюденията си и характера на развитието на човечеството от средата на 15 век насам. В крайна сметка всичко, което се случва в съвременното, зависи от това, което от 15 век насам живее в човечеството като порив отделната индивидуалност да се постави на върха на личността, да стане една цяла личност. Подобно нещо не беше възможно, а и съвсем не беше задача на човечеството в по-ранните епохи на човешкото развитие. Ако искаме да разберем големия прелом, в който се намираме, то ние трябва да обхванем подобни неща още по-задълбочено, такива каквито са, и каквито вчера отново описах. Казах ви: в духовния си живот ние все още имаме едно гръцко душевно устройство. Начинът по който образуваме мислите си, начина, по който сме свикнали да мислим за света, всичко това е отзвук от гръцкото душевно устройство. А начинът, по който сме свикнали да гледаме на правото и на това, което е свързано в правото, то е отзвук отрическото душевно устройство. Ние все още гледаме на държавата си като на онова образуване, което принципно беше римската империя. И едва когато се прозре, как в това хаотично съвремие трябва да се потопи триделението на социалния организъм, ще възникне способността за ясно виждане и отчетливо желание.

Гръцкото душевно устройство е определено главно от това, че в Гърция в огромна степен присъществуваше това, което даваше тон за историческото развитие изобщо до средата на 15 век. Гръцката земя беше населена от една подчинена народност и от завоевателите, тези, които притежаваха земята, но и тези, които позовавайки се на кръвния си произход определят духовността на древна Гърция. Така че съвсем не можем да се ориентираме в душевното устройство на Древна Гърция, ако не обгърнем с поглед и това, че там се смяташе за оправдано да се разсъждава

върху социалните взаимоотношения между хората така, както диктуваха това кръвните особености на арийския народ завоевател. Разбира се, съвременното човечество е надживяло нещата, които лежах в основата при гърците. За тях беше просто естествено да съществуват два вида хора, да съществуват хора, които в известен смисъл се покланят на Меркурий, и такива, които трябваше да почитат Зевс. Тези две класи хора бяха строго разделени една от друга. Но относно света и боговете му се разсъждаваше така, както трябваше да разсъждава народа-завоевател подбуден от кръвния си произход. Всичко се определяше от това, което е възникнало вследствие на сблъсък между народа-завоевател и подчинения народ. Този, който наблюдава по-внимателно нещата ще види, че дори и подтиквани от чувствата си, от това, което носим подсъзнателно в душите си да не си признаваме този аристократизъм на светогледа, то той продължава да живее в идеите ни, в понятията ни, особено когато завършим образованието си във висшето училище. Висшето училище, и по-точно гимназията, формира всичко, което спада към преподаването така, както то би било единствено един ренесанс, като един отзвук на гръцката култура. А самото висше училище, с изключение на техническите и селскостопанските училища, които трябва да бъдат сформирани от новия живот, но по външната си структура за съжаление просто имитират това, което дойде като структура на висшето училище от Гърция. Именно ако ценим високо гръцката култура в своето време и за своето време, то ние от друга страна трябва да сме напълно наясно, че за нашето време е необходимо едно обновление на духовния живот, че за нашето време ръководството на човечеството от души, които са получили конфигурацията, формирането на понятията си в гимназиалното-средно образование става все по-непоносимо. И разбира се на всички водещи места днес са поставени само онези хора, които са получили сформиранието на понятията в средното училище, в гимназията. Днес вече е необходимо, хората да се запознаят с това, че е настъпило времето на голямата, а не на малката разплата и че за тези неща трябва да се мисли по същество, че не могат да се съхранят стари мисловни навици.

Вие знаете, че това, което се образува в гръцката култура от кръвта, стана абстрактно в римската култура. Вече съм споменавал това тук. Докато гръцката социална структура - който може да се нарече и държавна структура - излезе напълно, обособи се напълно от кръвното родство, то произхождащото от кръвта не премина в римската култура. Върху римската култура се прехвърли порива, да се дели така, както се разчленяваше в Гърция, но причината за това делене вече не се чувстваше в кръвта. И докато на нито един грък от древността не би хрумвало да се съмнява в това, че съществуват хора от "по-долен" вид, хора от народа-завое-

вател, и хора от "по-висш" вид, арийци, при римляните това не беше така. В римската империя хората носеха в себе си силното съзнание, че делението на социалната структура е изведено от властта, от насилието. Нужно е само да си спомните, че римляните проследиха произхода си назад до онази сбирщина от разбойници в близост до Рим, които бяха свикани, за да основат Рим като разбойнически лагер, че основателят на Рим не суче от нежното майчино мляко, а както знае те, той е оставен в гората да бозае от едно животно, от вълчица.

Всичко това са неща, които така са вратнанали в римското същество, и които са довели дотам, че в Рим всичко, което е социалния организъм се разделя на абстрактни понятия. Ето защо, това което сме съхранили като правови и държавнически понятия изхожда от римското душевно устройство.

Виждате ли, в такава една история винаги се сещам за един стар приятел. Запознах се с него, когато той вече беше значително остарял. В младостта си, на 18 години, той беше обикнал едно момиче, беше го обикнал така да се каже в мислите си, но двамата не притежаваха нищо, не можеха да се оженият и за това чакали и си останали верни. Той е бил на 18 години, когато се сгодил за нея, а когато вече беше готов да се ожени за нея беше 64 годишен, защото едва тогава беше придобил достатъчно за да смята, че е готов да се реши на подобна стъпка. Тогава той се завърна в родното си село, близо до Залцбург и искаше да се ожени за избраницата си отпреди толкова години. Но виж ти, църквата заедно с енорията са изгорели, и кръщелното му свидетелство вече не може да се открие. Никъде не е написано къде е кръщаван човека, и никой не му вярваше, че изобщо е роден. Живо си спомням как пристигна писмото му. Когато пристигна писмото, аз живеех в близост до Виенер-Нойщад, и той пишеше в него - по това време е работел във Виенер-Нойщад, но отпътувал в родното си село близо до Залцбург - в писмото си казваше: Да, аз мисля, че е очевидно, че съм бил роден, защото съм тук; но хората не вярват, че съм роден, защото няма кръщелно свидетелство!

Веднъж проведох разговор с един адвокат, който каза: да, на съдебния процес за нас не е толкова важно дали човекът присъства или не, нужно ни е само кръщелното свидетелство.

Виждате ли, човек трябва често да си спомня тези истории, тъй като колкото и да са гротескни, той ще се срещне тук или там с тях. Но и настроението, което прониква тези истории, в края на краищата показва, че целия ни обществен живот е построен върху римската същност, и то в едни области повече отколкото в други. Не е ли така, човекът днес не е гражданин на света поради това, че е станал човек и е изправен като човек, а той е гражданин в света защото е признат и вписан като такъв

на едно или друго място. Всички тези неща трябва да се съотнасят към римската същност. Силата на кръвта е преминала в регистратурата. Това води дотам, че днес, когато тези неща се намират в декадентност, в упадък, много хора изобщо не вярват в ценността на това, което имат като хора, а в ценността на това, което са постигнали в някаква йерархия от чиновници, в ценността на един или друг чиновнически пост. Човекът предпочита много повече да е нещо безлично в смисъла на римските правови понятия, отколкото да е личност. И сега, от 15 век насам несъзнателния, подсъзнателният стремеж на човека е да построи всичко на върха на личността. Това ни уверява, че по отношение на духовния си живот и по отношение на правовия живот ние сме изостанали от времето, че и по отношение на двете ни е нужно обновление, едно действително обновление. Това, което трябва да се обяви като обновление в човешките души е свързано с много по-дълбоки импулси на човешкото развитие изобщо.

Извикайте пред душите си това, че след средата на 15 век новото човешко развитие по отношение на познанието се осъществи особено в областта на естественонаучния начин на мислене, и то главно с онзи научен начин на мислене, който е построен върху абстрактни природни закони, който е построен върху сетивни наблюдения и върху направени върху тези сетивни наблюдения разсъждения. Нищо друго не може да се признае тук, освен това, което идва от сетивните наблюдения и това, което се произвежда като мисли върху сетивното наблюдение. Вчера - споменах това и преди последното ми отпътуване - отново ви обърнах внимание върху това, че днес вече съществуват достатъчно хора, които за стъпват правилното схващане, че с едно такова природонаблюдение, каквото придобиваме по току що описания начин - получаваме само един призрачен образ на природата. Образът, който естествоизпитателя се създава за света, е един призрак на света, той не е действителния свят. Ето защо трябва да кажем: от средата на 15 век насам човечеството е в състояние да си състави един призрачен образ на света по отношение на едната му половина. Зад нея обаче за науката на посвещението се крие нещо много по-дълбоко, и то трябва да бъде изведено пред душите ни.

Виждате ли, сетивното наблюдение като такова не може да се коригира. Дори и да го разглеждаме като Мая то принципно е безразлично към един по-дълбок светоглед. Сетивното наблюдение не може да се коригира, то е такова, каквото е. Едно червено цвете е едно червено цвете. Без значение дали го разглеждате като Мая или като действителност, то е това, което е. Така цялото сетивно наблюдение е това, което е. Дискусията започва в мига, когато ние създадем мислите си върху това сетивно наблюдение, при което го разглеждаме като едно или друго, интер-

претираме го като едно или друго. Едва тогава започва трудността. И защо трудността започва тогава? Тя започва поради причината, че понятията, които ние като хора трябва да си създаваме от 15 век насам, са различни от по-ранните понятия на човечеството. В днешната история, която е една "fable convenue" това, както често съм казвал, в никакъв случай не се разглежда в правилен смисъл. Този, който има възможност да се спре върху понятията на човечеството преди средата на 15 век, той ще знае, че тези понятия на човечеството бяха изпълнени с вътрешна образност, че тези понятия всъщност бяха имагинации. Абстрактността на понятията съществува като такава, каквато е сега едва от средата на 15 век насам.

Защо сме се развили като човечество така, че след средата на 15 век имаме тези абстрактни понятия, с които днес се гордеем, и в които непрекъснато се движим? Защо развихме ние като цяло човечество тези абстрактни понятия? Виждате ли, тези абстрактни понятия, които създаваме като цяло човечество, притежават своеобразието, че се прилагат от нас върху сетивния свят, но всъщност свършено не са пригодени за този сетивен свят. Те не са предназначени за сетивния свят. аз изразих това в моята книга "Загадките на философията" по начин, че тогава казах: Начинът по който човекът формира понятията на познанието относно външния свят, това е едно странично течение на душевното му развитие. Точно както си представяме семето в почвата, то всъщност е предназначено от природата да стане отново растение. Много семена обаче ние употребяваме за брашно и ги ядем като хляб. Но това не е заложено в зрънцето на семето! Това е едно странично развитие, когато запитаем: Съдържа ли житното зърно химическите съставки, от които ние се нуждаем за изграждането на тялото си? В природата, в същината на семенното зърно, на житото, на ръжта, не е заложено да ни храни, а да роди от зърното ново жито или ръж. Така и в нашата природа не е заложено да схващаме външния свят с придобитите от 15 век насам понятия, а от тези понятия трябва да стане нещо друго, ако правилно се отдадем на същината им. Понятията, които хората развиват от средата на 15 век насам, са сенки на това, което ние сме изживели в духовния свят преди сливането си от него в момента на зачатието. Така че вие можете да си представите - често съм насочвал вниманието ви натам (рисува се): тук е раждането или зачатието, човешкият живот продължава така: ако си представите това, то всъщност нашите понятия, нашите понятийни сили, които са в нас, са отзвучите на онова, което изживяваме преди раждането или зачатието си (виж рисунката). А ние всъщност злоупотребяваме с понятийната си система, когато я прилагаме върху външния свят.

Виждале ли, това лежи в основата на Гьотевото схващане за природата. Гьоте не желае да изразява при родните закони с понятия. Той иска прафеномени, това означава, съпоставени външни наблюдения, защото той има усет затова, че понятийнообразуващите ни способности не могат да бъдат приложени не посредствено върху външната природа. Ние трябва да развием способността си да образуваме понятия като една чиста мисловност. А ако успеем да направим това, тя ще ни насочи към предрождественото ни духовно съществуване. Нашето днешно своеобразно мислене е предназначено да достигне в това чисто мислене духовната ни мъдрост, която сме притежавали преди да се облечем във физическо тяло. И докато човечеството не проумее, че то има мисленето си, за да обхване духа, задачата на петата следатлантска епоха няма да се е вселила в човешките души. Естествознанието ни беше в известен смисъл изместено в човешките съдби, за да останем в чистата природа, да не спекулираме с нея, а за употребяваме понятията си така, че да я наблюдаваме правилно, и след това обаче да развием понятията си, за да видим, какви сме били като дух, преди да се облечем посредством зачатие и раждането във физическо тяло. Днес хората все още вярват, че със своята способност да създават понятия просто трябва да класифицират външното сетивно наблюдение и така нататък, но те ще постъпят правилно едва когато употребят мислите, които притежават от средата на 15 век върху духовния свят, в който се намираха преди да се облекат във физическо тяло.

Така самият човек на петата следатлантска епоха е насилствено насочен към духовното, към предрожденното, и така той е поставен и от още нещо в една необичайна ситуация, който трябва да развие, коя то трябва да доведе до напредък. Паралелно с призрачния светоглед се движи и индустриализма. Още вчера насочих вниманието ви върху това. А основното в индустриализма е това, че машината - носителя на индустриализма е прозрачна за духа. Следствието на това обаче е, че човешката воля, която се насочва върху машината, в действителност не се насочва към една реалност, не се насочва към действителност. Принципно машината е една химера за обхватната световна реалност. А индустриализмът внася в живота ни нещо, което прави волята на човека в нещо безсмислено в по-висш смисъл. Ще бъде дълбока намеса, ако някога по-новото човечество бъде въввлечено в убеждението, че машината и всичко, което следва от нея като индустриализъм прави волята на човека безсмислена. Днес вече сме достигнали до връхната точка на машинната производителност, тъй като една четвърт от това, което днес сме създали в света, не е резултат единствено на човешката воля, а и на машинната сила - една

четвърт от това! Това означава нещо извънредно. Човешката воля вече не живее само с чувства тук на земята.

Виждате ли, ако например четете нещо като речите на Рабиндарат Тагор, то вие всъщност трябва да усетите в тези речи нещо, което би останало неразбираемо за европейца, ако той употребява обикновения европейски разум, обикновения европейски интелект. Това, което казва днес образования азиатец е подчинено на друг основен тон, тъй като за образования азиатец тази нагоденост на европейския дух към машината просто е нещо напълно неразбираемо, нещо безсмислено. За ориенталецът делата посредством машината, посредством индустриализма са нещо безсмислено. И точно толкова безсмислена е за азиатца - без значение дали то се вярва в Европа или не - родената от ерата на машините европейска политика. И в това ориенталецът не вижда смисъл. Когато образованият ориенталец говори, много добър израз намира това, че за него тази една четвърт от процесите - в Ориента това се прави не от старите образовани хора, а всъщност само от окциденталните хора и техните имитатори, японците и т.н. -, че тази една четвърт от дейността на човека в съвременното е безсмислена дейност, тъй като ориенталецът, който притежава значителни атактични способности за наблюдение знае, че всичко това, което човекът влага в машината като работа, има една определена особеност. Когато човек накара коня си, който е впрегнат в рало, да мине през полето, и работи с него, то тази дейност с коня, в който все още се намесва природната сила, то тази сила има смисъл излизаш извън непосредственото настояще, тази дейност има космически смисъл. Когато осата строи къщата си, то тази постройка има космически смисъл. Когато човек пали огън, удрийки два кремъчни камъни един в друг, когато произвежда искра, за да запали сламата и да се разгори огъня, то той е поставен във връзка с природата: това има космически смисъл. С модерния индустриализъм ние напуснахме този космически смисъл. Когато запалваме електрическата крушка в това вече няма космически смисъл! Космическият смисъл е отвън. И когато прекрачите една модерна фабрика, оборудвана с машини, то това е една дупка в космоса, която няма значение за космическото развитие. Когато навлезете в гората да събирате дърва, то това има космическо значение, надхвърлящо земното развитие. Ако разгледате една модерна фабрика с всичко, което тя съдържа, то няма значение надхвърлящо земното развитие. В него се поставя човешката воля, без това да има космически смисъл. Помислете какво означава това. То означава: от средата на 15 век насам ние имаме за задача да развием едно познание, което е прозрачно, което не се докосва до действителността. Ние изпълняваме все повече и повече дейности, за които ни е нужна машина. Все повече и повече неща ние ще създаваме с

индустрията, а това, което влагаме като воля в тази индустриална дейност, е без значение за световното развитие.

Пред човешката душа се изправя големият въпрос: Има ли все пак смисъл обстоятелството, че това е така, че познанията ни са призрачни, волята ни е в голямата си част безсмислена, има ли това все пак смисъл за целостта на развитието на човечеството? Да, то има смисъл. То има смисъла, че ние като човечество можем да бъдем задържани така, да достигнем от призрачните познания до познанието за действителността, до онова познание за действителността, което не се спира пред наблюдението на природата, а навлиза в духовното, което е зад природата. Ако хората имаха духа в понятията си, то те можеха да се оставят на течението, нямаше да има нужда да се напрягат да завладеят духа сами. Тъй като хората останаха в по-ново време до понятия, които не съдържат в себе си духа, но съдържат възможностите да се достигне до духа, както казах, то в хората е налице поривът да излязат от абстрактното познание и да навлязат в реалното познание на духа. И откакто имаме индустриализма с неговата безсмисленост, ние трябва да търсим друг смисъл за човешката воля. А ние можем да го търсим само ако се издигнем до един светоглед, който да придаде на това, което е безсмислено - нека го наречем индустриализъм - някакъв смисъл, като извлечем смисъла от духовното, като си кажем: ние си търсим задачи, които да произлизат от духа. По рано те не бяха нужни, тъй като волята можеше да вземе импулсите от духовното посредством инстинкта, по рано не беше нужно особено да се възвисяваме за да искаме да излезем от духа. Днес е наложително да се напругнем особено ако желаем да достигнем духовното. И на безсмисления индустриализъм ние трябва да противопоставим едно изпълнено със смисъл желание да излезем от духа.

Вчера ви дадох един пример за начина, по който трябва да възпитаваме. Ние трябва да прозрем, че до 7-та си година човекът, тъй като развива особено физическото си тяло, е един наподобител, това ние трябва да превърнем в основа на възпитанието. За периода между 7-та и 14-та година трябва да знаем, че трябва да развиваме човека според принципа на авторитета, и духовното познание, което ще придобием, ние трябва да превърнем в импулс на същината на възпитанието. И трябва да знаем, че астрално то тяло се развива между 14-та и 21-та година, и да превърнем това в импулс на възпитанието. И едва след това можем да излезем в духа.

До средата на 15 век хората желаеха инстинктивно да достигнат духа. Ние принципно желаем напълно да се вживеем в машинното на външния живот, в механизма - дори и в политиката, която постепенно превърна държавите в машини. Ние трябва да се стремим да се върнем към

една проникната от духа воля. Затова обаче е нужно да приемем идеята на Духовната наука, при възпитанието например трябва да започнем така, че да поставим в основата това, което знаем от познанието на духовния свят, да възпитаваме така, както ни е дадено това в антропософската духовна наука. С това по-силно, по-съзнателно подчертаване на волята от духа ние поставяме един противовес на безсмислената воля в индустриализма.

Затова индустриализмът с цялото му опустошаване на хората и душите, ни е даден за да възкопнеем да се освободим от тази пустота и да поискаме да достигнем до духа. Най-добре можем да започнем да желаем да достигнем духа във възпитанието, ако възпитаваме така, както то може да бъде извлечено от духа и познаването му. В днешно време много неща трябва да бъдат осмислени по новому. Затова обаче е нужно едно старателно и интимно развито вътрешно чувство за истина. Днес трябва да сме наясно с това, че вътрешното чувство за истина трябва да се прилага и там, където днес още не сме свикнали да го употребяваме. Виждате ли, мисля, че някои днес биха останали изумени, ако му се каже: Ти си прав, ако особено почиташ Рафаел заради картините му. Но ако изискваш от хората да рисуват като Рафаел, не си прав. Защото право да се възхищава на Рафаел има само този, който знае, че днес човек, който рисува като Рафаел би бил лош художник: тъй като той няма да рисува по начина, по който изискват това импулсите на времето. Човек не би могъл да чувства времето, ако не усеща тези неща така, че да усеща непрестанно задачите на едно определено време. В нашето време е необходимо да се придобие едно съвсем интимно чувство за истина в тази посока. Но съвременното човечество и в това отношение прави обратното, тъй като човек има усещането, че чувството за истина навсякъде има процепа, не функционира, и че днес хората се плашат от това, да нарекат вярното вярно, а грешното грешно, че хората се плашат от това, да обозначат лъжата като лъжа. В това отношение днес може да се открийт най-покъртителни неща, а хората са безразлични към подобни покъртителни неща! Но за това именно става дума, че например се чувства като истина това, че се знае: Рафаеловата живопис вече не се вмести в съвременността, тя трябва да бъде разглеждана като нещо минало - и също да и се възхищаваме като на нещо минало. Особено необходимо в нашата епоха е да забелязваме подобни неща, в които импулсът да бъдем истинни не връхлита от най-дълбоките дълбини на душата. Често си мисля за едно прекрасно място в описанието на живота на Микеланджело от Херман Грим, където Херман Грим говори за "Второто пришествие" на Микеланджело. Когато той посочва колко много картини с тази тематика са били рисувани по онова време, когато говори за това, как по онова

време хората са изживява ли напълно действително истинността на това, което се е рисувало на стените. Хората са живеели в тези изображения на "Второто пришествие" като в една действителност. Една такава картина на Микеланджело не би трябвало изобщо да се наблюдава без ясно-то съзнание, че ние не можем да усещаме така, както са чувствали хората, за които Микеланджело е нарисувал това "Второ пришествие", че този усет е изгубен, че в най-добрия случай можем да кажем: това е едно изображение на нещо, в което ние обаче вече не можем да вярваме като в непосредствена действителност.

Само си представете, че човекът, който притежава днешното съзнание и не смята, че ангелите действително слизат или че дяволът управлява така, както в картината на Микеланджело, този човек е поставен пред тази картина по друг начин отколкото човека от времето, за което е рисувал Микеланджело, който е виждал тази картина като една реалност пред себе си. Тъкмо обаче когато сме наясно с това, че чувствата, които изпитва днешният човек пред "Второто пришествие" на Микеланджело са нещо сиво и абстрактно, тъкмо тогава ние ще бъдем призовани вътрешно да проследим чувствата на цялото живо изтъкване в образите, които се намират в стенописа на "Второто пришествие". Тогава човек ще бъде призован да се запита: Как са достигнали хората от една епоха - между другото Микеланджело твори след отминаването на четвъртата следатлантска епоха, но той твори с духа на тази четвърта следатлантска епоха, той се намира на границата между тези две епохи, веднъж обясних това в лекциите за изкуството -, как стигнаха хората дотам, да могат да виждат в тези имагинации, в тези картини такива велики неща? Този въпрос се изправя с цялата си огромност пред нас, когато е налице съзнанието, колко е сиво, колко е неживо това, което днешният човек чувства пред една картина на Микеланджело. И тогава трябва да потърсим причините: Откъде идва това, човешките души да са били в състояние тогава да виждат така края на земята? Откъде идва идеята на тези картини?

Причината се съдържа в следното. В първия период на християнството, след времето, когато в земното развитие се състоя мистерията на Голгота, когато тя даде смисъл на земното развитие, то най-напред някои неща, които съществуваха от старото, трябваше да се оттеглят, за да бъдат по-късно отново извоювани от човечеството. Към тях спада и наблюдението на повтарящия се земен живот. Ако изобразим графично този живот (рисува се), то цялостният човешки живот протича така: земен живот, живот в духовния свят; земен живот, живот в духовния свят и т. н. Знанието, че земният живот протича по този начин беше съдържание на атавистичния инстинктивен светоглед от древността. Християнст-

вото най-напред трябваше да подбуди в човека нещо различно от това, което се наблюдаваше в тази древна мъдрост. Кое средство приложи християнството най-напред? То изведе човешкия живот в човешко то съзнание само до този момент (виж рисунката: кръста): до настоящия земен живот. Предхождащия живот до последната смърт, но и човека преди раждането, преди зачатието: само една мисъл на божеството, не и човешка индивидуалност, само една божия мисъл. Преди човека - духовния свят, от който той произлиза само като една мисъл на божеството, заживяващ като действителен човек едва с ражда нето си. след това към това се прибави и живота след смъртта. В началото на развитието на християнството в известен смисъл се "измести" гледането нагоре; живот между смърт и ново раждане, земен живот, след това отново живот между смърт и ново раждане, земен живот и т.н. Човешкото усещане беше ограничено да гледа само към произхода на човека и към живота след смъртта. Това обаче от друга страна създаде равновесието, създаде образите на "Второто пришествие". Тези изображения на "Второто пришествие" възникнаха от това, че християнството най-напред извлече от човешкото усещане праекзистенциалното учение, учението за духовното съществуване преди зачатието и преди раждането. Днес от дълбините на човешката душевност отново намира потребността да се познае повтарящите се земни животи. Затова избледняват образите, които третират само земния живот, а преди и след него - духовния свят. Налице е интензивна потребност християнския светоглед, такъв, какъвто той беше в първите си периоди, да се разшири. Мистерията на Голгота не е въздействала само на тези, които са приели един земен живот, а тя важи и за тези, които знаят за повтарящия се земен живот. Това разширение е наложително в съвременното. И така ние трябва да сме наясно, че сме поставени вътре в този момент, когато трябва да употребим призрачността на обикновеното познание на понятията, безсмислието на изразената от индустриализма воля за въздигане към духовното познание и към проникнатата от духа воля, както ви описах това. От друга страна обаче трябва да разширим и религиозното съзнание върху повтарящите се земни животи.

Цялата важност на това разширяване на човешкото съзнание в съвременното, трябва се впише много дълбоко в душата на съвременния човек. Защото принципно от това зависи дали той действително ще разбере как да живее в съвременното и да се подготви правилно за живота в бъдещето. Принципно всеки може да приложи това на мястото, на което се намира в живота. И в крайна сметка едно външно познание ще доведе хората дотам да изискват нещо, което силно се отразява в подсъзнателните дълбини на душевния живот, но което трудно може да прозвучи в пълното

съзнание. Виждате ли, най-натрапчивото в живота на съвременното е това, че днес наоколо се разхождат толкова много разкъсани човешки души, човешки души, които всъщност са проблематични, които не знаят как да подхождат към живот, които непрекъснато питат: Какво да правя, какво искам живота от мен? - които се захващат с едно или с друго и отново не постигат удовлетворение. Все повече и повече ще стават хората, които ще са такива проблем ни натури. Откъде идва това? То идва от там, че в нашето възпитание съществува една празнота. Ние обучаваме децата си така, че не събуждаме в тях силите, които правят човека силен в живота: това, което прави човека силен, поради това, че той е един наподобител до 7-та си година, поради това, че следва един авторитет до 14-та си година, че получава правилно развита любов до 21-та си година, защото по-късно вече не би могъл да я развие. Това, което липсва по този начин на човека, идва от там, че силите, които е трябвало да бъдат развити в определени младежки години, не са били събудени, това го превръща в проблематична натура. Само това е нужно да се знае!

Затова вчера трябваше да кажа: ако желаем в бъдеще едно истинско социално устройство, то ние трябва да го подготвим именно с възпитанието на човека. Затова е необходимо, относно тези неща да се смята с големи, а не с малки суми. Постепенно нашето възпитание стана такова, като че ли ние искаме да крачим към това, което вчера описах като механизизиране на духа, вегетаризиране на душата, анимализиране на телата.

Ние не бива да крачим към това. Ние трябва да развием силно силите, които могат да бъдат събудени в човешката детска душа, за да може по-късно човекът да напусне развитието си през детството. Днес той гледа назад към детството, чувства се върнат в него, не може да извлече от детството си нещо, защото нищо не е било развито. Но нашите принципи на възпитание трябва коренно да се променят, ако искаме да постигнем в тази точка правилното! Преди всичко ние трябва да сме много внимателни във всичко от съвременното, което се възхвалява като нещо специално, като особено лечебно.

Така ни е необходимо без да насилваме нещата, не с напъване, а чрез икономия на възпитанието да постигнем концентрация у децата. Това ние можем да постигнем по начина, по който днешният човек се нуждае от него, единствено когато премахнем нещо, което днес е много почитано: ако премахнем проклетия учебен план от училищата, това убийствено средство за истинското развитие на човешките сили. Само помислете какво означава: от 7 - 8 смятане, от 8 - 9 езиковзнание, от 9 - 10 география, от 10 - 11 история! Всичко, което между 7 - 8 е преминало през душата, се изтрива между 8 - 9 и т.н. В тези неща днес е необходимо нещата да се поставят в основата. Ние изобщо нямаме право да мислим, че

учебните предмети съществуват за да бъдат учени "учебни предмети"-ние трябва да сме наясно: в човека между 7-та и 14-та му година трябва да бъде развито правилно мисленето, чувстването и волението. География, смятане, всичко трябва да бъде употребено така, че да се развият правилно мисленето, чувстването и волението.

В днешната педагогика много се говори за това, че трябва да се развива индивидуалността, трябва да се разбере от природата коя способност подлежи на развитие. Всичко са само фрази! - защото тези не ща могат да имат смисъл само, когато за тях се говори от гледна точка на духовната наука. В противен случай те си остават фрази. Затова в бъдеще ще е необходимо да си казваме: за една определена възраст е например наложително да се научи малко смятане. Затова трябва да се вземат два-три месеца, в които сутрин да се учи смятане. Не учебен план, в който всичко е едно през друго, а смятане за един определен период - и след това нататък. И нещата да се поставят точно така, както в един определен момент природата изисква това!

Виждате какви задачи има една работеща за бъдещето педагогика. В тези неща са заложили положителните проблеми, които са изправени пред днешните хора, които сериозно обмислят социалното дело. За това днес съществува твърде малко разбиране. В Щутгарт, в рамките на досегашната ни социална дейност предстои да се открие едно училище, доколкото това е възможно в днешната образователна система. Господин Молт реши да основе едно такова училище за децата на фабриката, на фабриката Валдорф-Астория, и други деца ще могат да се запишат, но първоначално в ограничен брой. Разбира се ще трябва да се съобразяват и учебните цели, които поставя така наречената държава. До тази възраст деца та трябва да бъдат доведени до това и това, т.е. ще трябва да се правят и компромиси, но ще може да се осъществи намеса в това, което държавата изисква, защото според социалистическите схващания най-умният е идол - ще трябва да се намесим в това, което ще се изисква от тази страна, това, което изисква действителната човешка натура. Но преди всичко това трябва да бъде проумяно. Кой днес мисли за това, че учебният план е убийството на истинското възпитание на човека? Съществуват хора, които разсъждават в тази посока така, че ни се иска да кажем: светът стои на главата си, и той трябва да бъде поставен отново на краката си. защото има хора, които искат още да скъсят часовете, така че предмети те да се изучават по половин час, и да следват един след друг. Днес някои разглеждат това като идеал. Само трябва да си представим какъв невъзможен калейдоскоп дава това, едно след друго: религия, смятане, география, рисуване, пеене! И вътре - в главата - то изглежда все едно в калейдоскопа са разхвърляни безразборно камъчета. Само за вън-

шния свят то "прилича на нещо", защото не е налице и най-малката връзка. И никой не желае да повярва, че днес е необходимо да се мисли на едро, не на дребно, че е нужно да имаме големи, обхватни гледни точки. Днес отново и отново можем да преживеем това, че на хората им е удобно да казват: Да, революция е нужна! Дори и една голяма част от еснафите днес вярват в революцията. Не зная, дали и тук е така, но съществуват обширни области, в които дори една голяма част от еснафите вярват в необходимостта от революция. Но ако отидем при тях с неща като например с моята книга "Същност на социалния въпрос" за тридесет години, те казват: Не разбираме това, много е сложно. - Още Лихтенберг каза: Когато се съберат една глава и една книга и звукът е на кухо, то не винаги вината е на книгата. Но, не е ли така, хората не вярват днес в тези неща, защото не винаги самопознанието е това, което е най-силно застъпено в душите. Но често можем и да видим, че и в доста обширни области еснафите вярват в революцията. Но тогава те казват: Е да, човек не може да се довери на толкова големи неща, на толкова големи мисли, трябва да ни кажеш - например как да се социализира обувното производство, как да се социализират аптеките, как да се социализира това и това, трябва да ни кажеш как ще продавам в социализираната държава подправките си.

Постепенно можем да забележим, какво всъщност имат в предвид хората с такова едно нещо. Значи те имат впредвид, че трябва да се проведе революция, но така, че всичко да остане по старому, така че нищо да не се промени. Как можем съвършено да преобърнем света? казва някой, но нищо да не се промени! А тези, които са най-странни в това отношение, именно те са така наречените интелектуалци. Да, в това отношение могат да се направят особено забележителни опитности. Една опитност, кой то ще се прави отново и отново, беше тази, че започна да се чува: А, три части - университетите автономни, духовния живот трябва да се самоуправлява -, от какво ще живеем в такъв случай? Кой ще ни плаща заплатите, ако държавата спре да ни плаща заплати?

Но тези неща трябва да бъдат днес погледнати право в очите. Наистина е необходимо да не им обръщаме отново и отново гръб. Тъкмо в областта на духовния живот трябва да се осъществи промяна.

ТРЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 11 август 1919

Това, което ще кажа днес ще бъде един вид епизод. Както вече ви съобщих, бих желал да поговоря на кратко върху три понятия. За три понятия, които, разбрани напълно, същевременно събуждат едно разбиране на външния социален живот. Казвам изрично: на външния соци-

ален живот, защото трите понятия са изцяло изведени от външните съвместни действия и работа на хората. Трите понятия са стока, работа и капитал. Вече ви казах, че по-новата национална икономика напразно се опитва да постигне пълна яснота относно тези три понятия. Това не беше възможно откакто хората започнаха да мислят съзнателно народно-стопански. Преди началото на петата следатлантска епоха, което означава преди момента, който се пада в следата на 15 век, съвсем не можеше и дума да става за това, че хората ще са обгърнали съзнателно своите социални взаимоотношения. Животът протичаше повече или по-малко несъзнателно, инстинктивно по отношение на това, което се разиграваше социално от човек до човек. От това време насам хората трябваше, тъй като в тази епоха се развива съзнаващата душа, да разсъждават все по-съзнателно и по-съзнателно върху социалните отношения. И така се разгърнаха всички възможни посоки и възгледи относно социалното човешко съжителство. Това започва със школата например кантилистите, след това продължава със школата на физиократите, с Адам Смит, с различните утопични течения, Прудон, Фурие и т.н., до новата социалдемократия от една страна и към по-новата школова националикономика от друга страна. Интересно е, по-новата социалдемократическа теория, която се опира на Маркс, Енгелс и други, да се сравни с по-новата школова национал-икономика. По-новата школова национал-икономика е напълно непродуктивна. Тя не създава никакви понятия, които да могат да се вляят в социалната воля. Нищо не може да се получи от обърканите хаотични понятия на модерната школова национал-икономика ако подхвърлим в тази посока въпроса: Какво трябва да се случи в социално отношение? Защото школовата ни национал-икономика е напълно проядена от възгледи, които изобщо управляват по-новата наука. А вие знаете, че въпреки големия, възхитителен напредък на естествознанието, който в никакъв случай не бива да бъде отричан от Духовната наука, модерната училищна наука всъщност се обявява в отрицание на всичко, което извира от духа. И така национал-икономиката всъщност иска да наблюдава единствено това, което се случва в икономическия живот. Но наблюдаването на икономическия живот в днешно време е невъзможно поради тази причина, че хората, колкото повече се развиваха в това по-ново време, изобщо вече нямаха мисли, които биха могли да носят икономическите факти. Икономическите факти протичаха от само себе си. Хората ги следваха с мислите си. Затова наблюдението на тези безмисловни факти на световния пазар не може да доведе до закони и също и не доведе до закони, тъй като нашето народно стопанство е една практика без теория, без възглед, без понятия, без идея. А социалдемократическите ни стремления, те са една теория без практика. Взета такава, как-

вато е тази социалистическа теория никога не би могла да бъде осъществена на практика. Тя е една теория без разбиране на практиката. В модерното време ние страдаме именно от това, че от една страна имаме стопанския живот, една практика без идеи, а от другата страна имаме голата теория на социалдемократите без възможността, тази теория да се въведе в действителния стопански живот. В това отношение ние действително сме достигнали до прага на историческото развитие на човечеството. И вие лесно ще разберете това, защото социалния живот всъщност трябва да бъде основан на отношението от човека към човека, в основата на това, към което хората се стремят, когато желаят да основат един социално правилен живот трябва да лежи едно определено настроение. И виждате ли, затова става дума в триделението на социалния организъм, да се подбуди едно определено настроение във взаимно свързаните социални области. Без това настроение между хората социалният живот не би могъл наистина да процъфти. И тъкмо това настроение трябва да държи сметка социалното триделение. Днес бих желал, както казах, само епизодично да ви посоча някои неща.

Ако си представяте социалния живот като един организъм, то вие би трябвало да си представяте, че, всъщност пренесен в духовно-душевното, този организъм се прониква от нещо. Както например тялото на животното или на човека има кръвта като носител на вдишания и преобразуван въздух, така и целият социален организъм трябва да е носител на нещо, да се прониква от нещо, нещо трябва да циркулира в него.

Тук стигаме до тази глава, която е толкова трудна за разбиране от днешния човек, защото в душата му толкова малко е подготвено за това, но което трябва да бъде разбрано, ако изобщо трябва да се говори сериозно за новоформиране, за социално устройство. Трябва да бъде проумяно, че в социалния живот на бъдещето нещо ще зависи от това, за какво хората разговарят помежду си, какво хората приемат на сериозно, когато си разменят идеи, чувства. Не е безразлично, какви възгледи живеят сред хората, когато те трябва да се превърнат в социално дело. И за бъдещето е необходимо общото образование да се владее не само от понятия, които са изведени от естествознанието или от индустрията, а да се управлява от понятия, които могат да бъдат основа за нещо имагинативно. Колкото и невероятно да изглежда това на днешния човек, няма да се социализира, ако същевременно хората не се научат на имагинативни понятия, това означава, на понятия, които да формират човешката душа по съвсем различен начин, а не голите абстрактни понятия за причина и действие, сила и материал, материя и т.н., които идват от естествено-научния живот. С тези понятия, които идват от естествознанието и които днес са завладели всичко, дори и изкуството, с тези понятия в бъдеще

няма да може да се започне ни що. В социалния живот бъдещето ние трябва да достигнем способността да разбираме света отново в образи. Какво се има в предвид с това, вече посочвах нееднократно, също и във връзка с въпроса на възпитанието. По отношение на въпроса за възпитанието казах следното. Казах, че ако занимавайки се интимно с децата ги запознаем добре, да речем, с идеята за безсмъртието на душата, когато просто поставим пред тях един пашкул на пеперуда и им покажем как пашкулят се отваря и от него излита пеперудата, то това обяснява на детето, че: Виж ти, едно тяло е като пашкула, и вътре живее нещо като пеперуда, само че то е невидимо. Когато срещнеш смъртта, то и при теб ще излети пеперудата в духовния свят. - Такива сравнения действуват образно. Но не е просто необходимо да измислим едно такова сравнение, защото в такъв случай бихме действували в смисъла на естественауният светоглед. Защото с какво настроение обикновено посрещат хората от днешното образование едно такова сравнение, когато го направят веднъж? Хората от днешното време, когато почти са израснали са много умни, изключително умни. Те съвсем и не помислят, че човек вероятно може да бъде умен и по друг начин, различен от начина, по който те със своите абстрактни понятия си представят, че са умни. Много е странно какви са хората по отношение на тази своя днешна умност! Към една лекция, която изнесох веднъж преди седмици, се включи и един държавно-научно дружество, и за лекцията и свързаното с нея се изказа един университетски професор, значи естествено един умен съвременен мъж, нали така. Той беше сметнал, че възгледите, които бях застъпил не само в онази лекция, а и във всичките ми книги са инфантилни, което означава, че се намират на едно детински стъпало в развитието на човечеството. Виждате ли, много добре разбирам една такава присъда от страна на един умен човек от съвремието. И особено добре го разбирам, когато той е именно професор в университета. Разбирам го поради тази причина, че в науката, която се има в предвид, не се съдържа никакъв действително картинен живот, и всичко, което бъде разбрано, или казано по-добре не бъде разбра но - се намира за детинско. Да, виждате ли, своеобразното е именно това, че хората от днешната умност идват и казват: Ако поискаме да употребим една такава картина, как: безсмъртната душа позволява да се сравни с пеперудата, която излита от пашкула, то тогава ние сме умните, ние разбира се знаем, че това, което направихме е един образ. Ние сме отвъд това, което съдържа един такъв образ. Но детето е детинско, за него сравняваме това, което знаем в понятия, с тази картина, но самите ние не вярваме в него. Тайната се крие в това, че тогава и детето няма да повярва. Тайната се крие в това, че детето ще бъде истински обзето от този образ, само ако вярва в него. И за-

това именно ние трябва да върнем истинското духовнонаучно настроение, да не виждаме в природата само онези призрачни неща, за които говори естествознанието, а отново да видим картинното, имагинативното. Онова, което излита от пашкула и в което виждаме пеперудата, наистина е един поставен от божественото светоустройство образ на безсмъртието на душата. И пеперудата не би съществувала, ако не съществуваше безсмъртната душа. Защото не може да съществува образ - а това е именно образ - ако в основата му не лежи истината. Така е в цялата природа. Това, което ни дава естествознанието е призрак. До природата можем да се приближим само когато знаем, че тя е образ на нещо друго.

И така хората ще трябва да благоволят да виждат например и човешката глава като един образ на небесните тела. Човешката глава не само е кръгла, каквато е, само за да наподобява зелка, а човешката глава такава, каквато е оформена, е едно наподобяване на едно небесно тяло. Цялата природа е образна, и човек трябва да се научи да се ориентира в тази образност, тогава в сърцата, в душите, в съществуването, дори и в главите, въпреки че това е най-трудно, ще се излъчи това, което може да проникне човека, когато той разбира в образи. В социалния организъм ние ще трябва да разговаряме помежду си за неща, които са изказани в образи. И на тези образи ще трябва да ни се вярва. Тогава от науката ще произлязат хората, които ще могат да говорят едва за действителното място на стоката в социалния организъм. Защото стоката, която се произвежда, отговаря на потребностите на хората. Абстрактните понятия не могат да обхванат социалната стойност на тези човешки потребности, а за това може да знае единствено човешкото същество, което е пропито от настроението идващо от имагинативните представи. По друг начин не може да се получи социализиране. В социалния организъм вие ще можете да назначите хората, които ще установяват потребностите: ако същевременно не вмъкнете и имагинативната пред става в него няма да е възможно да получите социално формиране на социалния организъм. Това означава, че трябва да се говори за образи. Колкото и странно да звучи това на мислещия социалистически, за социализацията е нужно хората в социалния организъм да си говорят в образи, които подбуждат имагинации, така трябва да стане това.

От това зависят нещата. А това, което е стока ще бъде разбрано чувствено в една наука, в която съществува разбиране на образите, в никоя друга.

В обществото, което трябва да бъде общество на бъдещето, освен това по правилен начин трябва да управлява работата. Начинът по който днес хората разговарят за работата е едно безумие, защото принципно работата сама по себе си няма нищо общо с произвеждането на богатата. Карл

Маркс нарече стоката кристализирала работна сила. Това е чиста безсмислица, нищо друго. Защото това, до което опират нещата, когато човекът работи е че той в известен смисъл се самоизхабява. И сега вие можете да предизвикате това самоизхабяване по един или друг начин. Ако в банковата ви сметка или в портмонето ви има достатъчно, вие можете да спортувате и при това да се напрягате да употребите работната си сила в този спорт. Но вие можете и да сечете дърва или нещо да правите нещо друго. Работата може да съвсем същата, когато сечете дърва или спортувате. Нищо не зависи от това, колко работна сила употребявате, а от това за какво тя се прилага в социалния живот. Работната сила сама по себе си няма нищо общо със социалния живот, доколкото този социален живот трябва да произвежда блага или стоки. Затова в триделния социален организъм ще бъде необходимо да съществува напълно различна подбуда за работа, от тази да се произвеждат блага. Благата трябва да са резултата от работата, защото работата трябва да се употребява за нещо. Но това, което трябва да е заложено в основата, за да работи човек трябва да бъде радостта и любовта към работата. И ние няма да стигнем до едно социално устройство на социалния организъм преди да открием методите, които да превърнат работата в нещо естествено за човека.

Това не може да се случи в никое друго общество, освен в това, в което се говори за инспирирани понятия. Никога в бъдеще радостта и любовта няма да просветляват хората така, както в миналото, когато нещата бяха инстинктивни и атавистични, ако не проникнете обществото с такива идеи, с такива усещания, които идват в света от инспирациите на посветените. Тези понятия трябва така да бъдат носени от хората, че хората да знаят: ние имаме пред себе си социалния организъм и ние трябва да му се посветим. Това означава работата сама да се влее в душите им, защото те имат разбиране за социалния организъм. Такова разбиране не биха имали никои други хора освен тези, към които се говори в инспирира ни понятия, т.е. за Духовна наука. Това означава, че за да може работата отново да възникне сред хора та ние се нуждаем не от онези кухи понятия, които се декламираат, а от Духовни науки, с които да проникнем сърцата, душите. Тогава тази Духовна наука така ще навлезе в сърцата и душите, че хората ще изпитват радост и любов към работата, и работата ще се постави наред с стоката в едно общество, което не само слуша картини от тези, които са педагозите на обществото, а чува и за инспирации и понятия, които са нужни за да има в сложното ни общество производствени средства, и почвата да действа по съответен начин под човека. Затова е нужно в това общество да се разпространяват интуитивни понятия. Тези понятия, които вие ще откриете в моята книга "Същност

на социалния въпрос" относно капитала, ще разцъфтят единствено в едно общество, което е възприемчиво за интуитивни понятия. Това означава: капиталът ще се вмести в социалния организъм когато се признае, че в човека трябва да има интуиция. Стоката ще намери правилно своето място, когато се признае, че са нужни имагинации. И работата ще се вмести правилно, когато се признае, че трябва инспирации.

Ако вземете тази схема, ако не напишете трите понятия едно под друго, а ги напишете така, както съм ги поставил в тази схема, то вие можете, ако я проникнете с всички понятия, които се съдържат в книгата ми за триделението, вие можете да научите много. Защото съществуват двупосочни връзки между работата и стоката, стоката и капитала, при които капиталът купува стоката. Съществуват връзки между работата и капитала и така нататък, само трябва да ги подредите по този начин (виж схемата).

Преди всичко е нужно да разберем това, че е правилно да се говори, че в бъдеще човечеството трябва да се проникне от социален ред. Но че е наложително този социален ред да бъде осъществен от самите хора, когато те благоволят да се вслушат в науката на посветените за имагинациите, инспирациите и интуициите. Това е сериозно нещо, защото аз не ви казвам нищо по-малко от това, че без Духовната наука не би имало социално преустройство в бъдещето, но това е истина. Вие никога няма да имате възможността да накарате хората да разберат, че неща като интуиция, имагинация, инспирация са необходими когато например предоставите училището на държавата. Защото в какво прави държавата от училищата?

Не е ли така, наблюдавайте нещо, което е напълно училищно от една страна и държавно от друга. Да, длъжен съм да ви призная, че смятам това за нещо ужасно! Но съвременните хора не забелязват това ужасно нещо, например това, което е държавното право. Държавното право трябва да възникне в смисъла на онези житейски навици, които хората днес все още приемат като нещо правилно в душите си. Поради това, че да речем парламентите - бих искал да гледам към демократизма, дори не желая да разглеждам монархията, а да речем, демократизма -, значи поради това, че съществуват парламенти, се уреждат държавно-правовите дела: създава се държавното право, всеки пълнолетен човек го прави посредством представителя си. Нещата се решават, и след това се поместват в законниците. След това идва професорът, който изследва законниците и преподава това, което е написано в тях, разбира се като държавно право, защото той го изнася като държавно право. Това означава, че тъкмо в това отношение държавата повлича най-силно науката след себе си. Преподавателят по държавно право не може да съобщава друго

освен това, което съществува като право в държавата. Принципно не би бил нужен и професор, защото щеше да е достатъчно законите да се напишат на ролки, и да се прожектират с фонограф на катедрата, тогава щеше да се прожектира само това, което са решили парламентите. Такава ще е науката тогава.

Това е само в една екстремна област. Виждате ли, това не е нещо инспирирано, защото вие далеч няма да сте в състояние да твърдите, че това, което се сътворява днес в парламентите като мажоритарни решения, са инспирирани факти. Но нещата трябва да се преобърнат. Вътре в духовния живот, в университетите държавното право най-напред трябва да възникне като наука, от чистото човешко духовно устройство. Но държавата може да побучи правилна конфигурация само когато хората и я дадат. Някои хора вярват, че триделението ще преобърне света на долу с главата. Не, светът е надолу с главата, триделението само ще го постави отново на крака. Това е нещото, за което става въпрос.

Вижте, днес е важно преди всичко човек да се ориентира в тези понятия, в противен случай ние се приближаваме към механизиранието на духа, към дрямката, това означава, към вегетаризиране на душата и анимализиране, т.е. инстинктивно оформяне на телата.

Много е важно да си проправим път към убеждението, че ако в бъдеще трябва да процъфти някакво благо е нужно да се мисли именно по такъв радикален начин. Така че преди всичко е нужно хората са разберат, че ще трябва да поставят социалния организъм на трите му здрави подпори. Това, което означава имагинацията по отношение на стоката, ще бъде научно, само когато стопанския живот е устроен здраво и хората зависят от това, той да се управлява в братство. Това, което означава инспирацията за работата - че тя предизвиква удоволствие и любов -, това ще се вмести в света само когато инспирираните хора на дело направят така, че поне в парламентите равни да се изправят срещу равни, когато цари действително равенство, т.е. когато всеки може да осъществи това, което е в него. Но при всички то ще бъде много различно. Тогава равенството ще може да царува и в правовия живот, а правовият живот ще трябва да бъде инспириран - а не от невежество да се вземат всевъзможни решения, към което обикновената демокрация все повече се приближава.

А капиталът не само ще може да бъде употребяван правилно в социалния организъм, когато интуицията се издигне до свобода, а свободата разцъфти от самостоятелно развиващия се духовен живот. Тогава от духовния живот в работата ще се влее това, което трябва да се влее. Това ще бъдат такива течения (виж стрелките). Тези три области ще се проникнат правилно, именно когато са подредени по този начин.

Едно от първите възражения, които ми бяха подхвърлени в Германия, беше това, че се каза: А сега той иска и да разделя социалния живот на три! Социалният живот трябва да е единство! Но хората просто са хипнотизирани от това единство, защото са гледали на държавата винаги като на нещо единно. Те са свикнали с тези понятия за единната държава. А онзи, който говори за това единство, ми изглежда като някой, който казва: Сега изобщо не желая кон, който да стои на четири крака, конят трябва да е едно единство, значи не може да е разделен на четири крака. Разбира се никой няма да желае това. Но и аз не желая да поставям коня - "Държава" или социалния организъм на един крак, а на неговите здрави три крака. И както единството кон не губи своето единство от това, че стои на четири крака, така и социалният организъм не губи нищо от това, че е поставен на трите си здрави крака. Така именно той получава единството си. Днес хората изобщо не могат да се отърват от заучените си понятия. Но най-важното днес, е че ние не просто вярваме, че трябва да бъдат преобразувани отделните външни институции, а и че ние трябва да променим идеите и понятията си, усещанията си. Ние вече можем да кажем: нужни са ни други глави на раменете ни, ако искаме да посрещнем бъдещето на човечеството по благотворен начин. Необходимо е да получим други глави на раменете си. С това хората толкова трудно ще свикнат, защото са обикнали старите си глави, тези стари глави, които са свикнали да мислят само за това, което хората мислят от дълго време насам. Днес съзнателно трябва да се преобразува това, което живее в душите ни. И не мислете, че това е лека задача: днес някои дори вярват, че вече са преобразували своите понятия, изобщо не забелязват, че са останали при старото, особено в областта на възпитанието. Там могат да се наблюдават курioзни неща. На хората се говори за това, което Духовната наука ражда като понятие от областта на педагогиката. Днес можете да говорите с много, много напредничави учители, училищни инспектори, директори и т.н., те ви слушат и казват: Да, отдавна си го мисля, да, моето мнение е точно същото. Но в действителност да са на коренно противоположното мнение. В действителност той е на противоположното мнение както и аз, но той изказва противоположното си мнение със същите думи. Той изговаря същите думи - а е на обратното мнение! И така хората днес минават един покрай друг. Думите отдавна са изгубили връзката си с духовността, а тази връзка непременно трябва да бъде открита, в противен случай ние няма да напредваме. Значи, социалните задачи се намират много повече в душевността, отколкото ние обикновено смятаме.

ЧЕТВЪРТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 15 август 1919

От последните наблюдения, които направихме тук, вие трябва да сте разбрали, че в рамките на множеството въпроси, които занимават съвременното, най-важен е въпросът за възпитанието. Ние трябваше да подчертаем, че цялата социална проблематика включва като най-важен свой момент именно въпроса за възпитанието. И след като преди осем дни посочих някои неща относно неговото преобразуване и преустройство, вие ще сметнете за разбираемо, че от своя страна най-важният подвъпрос на въпросът за възпитанието е този за обучението на самите учители. Ако се оставим нас да действа характера времето, което е изтекло от средата на 15 век, то ние ще получим, както знаете впечатлението: през развитието на човечеството в това време премина вълната на материалистическите изпитания. А в съвременното ние живеем в необходимостта да се избавим от материалистическата вълна и отново да намерим пътя към духа. Пътят към духа, който беше известен на човечеството през миналите културни епохи, но който биваше извървяван от него повече или по-малко инстинктивно, несъзнателно, който беше изгубен, за да може човечеството да го открие по силата на собствения си порив, по силата на собствената си свобода, и който сега трябва да бъде търсен напълно съзнателно.

Преходът, който човечеството трябва да осъществи след средата на 15 век, е именно това, което може да се нарече материалистическо изпитание на човечеството. Ако оставим характерът на това материалистично време да действа свободно върху нас и ако с него наблюдаваме това, което прозираме в културното развитие на последните три - четири века до нашето време, то ние ще открием, че най-обхванато от материалистичната вълна, най-интензивно засегнато от нея е именно обучението на учителите. Всичко останало не би могло да произведе върху нас такова трайно впечатление, както прокарването на педагогическо-дидактични възгледи с материалистично оцветяване. Нужно е само да разгледаме с разбиране подробностите в съвременното ни образователно дело, и ще можем да обхванем с поглед цялата трудност, която е изправена пред един наистина плодотворен напредък. Помислете, че хора, които вярват, че са много вещи по отношение на въпросите за възпитанието, отново и отново повтарят, че целият процес на обучението трябва да е лесно разбираем - с това, което се нарича така, още от най-първите класове. Често съм ви обръщал внимание върху това, как например се цели да се направи лесно разбираем предмета смятане: в училището се поставят сметачни машини! Голяма важност се придава на това, детето да разбере всичко и след това от наблюденията да си състави представите от собстве-

ната си душа. Този стремеж към разбираемост в образованието със сигурност е напълно оправдан в много области на педагогиката. Но той предизвиква поставянето на въпроса: в какво се превръща човека, когато премине през това онагледяващо образование? Когато той премине през нагледното обучение то той напълно се опустошава душевно, постепенно вътрешните поривни сили на душата отмират. Създава се една връзка на цялото човешко същество с онагледеното обкръжение. А това, което би трябвало да извира от дълбините на душата, постепенно се убива в душата. И именно поради онагледяването в съвременното образование голяма част от него има това за резултат. Разбира се, не е известно, че се убива душата, но в действителност точно това става. Следствието от това е - вече съм го споменавал от различни гледни точки, всичко, което виждаме в хората от съвременното. Колко много от съвременните хора всъщност са проблематични натури. Колко много хора не знаят в зрялата си възраст как да извлекат от собствената си вътрешност това, което би могло да им предложи утеха и надежда в тежки мигове и помощ да се справят с различните положения на живота. В съвременното ние виждаме много скършени натури, а и на самите нас ни се случва в по-особени моменти да не можем да се ориентираме.

Всичко това е свързано с пропуските в образователното ни дело и по-точно с пропуските в образованието на учителите. Към какво трябва да се стремим по отношение именно на образованието на учителите за едно плодотворно бъдеще? Виждате ли, учителят обикновено знае това, за което бива препитван на изпитите, а то е по-скоро второстепенно, защото той обикновено бива питан за неща, които преди часовете е прочел в някоя книга и върху които, ако се нуждае от тях е могъл да се подготви. Но това, което съвсем не се съблюдава на изпитите е общото душевно устройство на учителя, това, което непрестанно ще преминава духовно от него в учениците му. Голяма е разликата дали един учител ще влезе в стаята или друг. Когато единият учител влезе в стаята, децата или учениците усещат едно определено родство с собствената си душевна нагласа. Когато друг учител влезе в клас, децата или учениците често изобщо не усещат подобно родство, а напротив, те чувстват пропаст между себе си и учителя, изразяващо се от всички възможни нюанси на безразличието, до надсмиването на учителя, подигравките с него. Всички тези нюанси, които се намират между тях, често стават повод за разрушаване на действително то преподаване и на действителното възпитание.

Затова на първо място е парещ въпросът: как може образованието на учителите да се пресформира в бъдеще? То не може да бъде преобразувано другояче, освен така, че учителите да възприемат в себе си позна-

нията за природата на човека, които могат да дойдат от духовната наука. Учителят трябва да е проникнат от връзката на човека със свръхсетивния свят. Той трябва да е в състояние да вижда в подрастващото дете свидетелството за това, че това дете е слязло от свръхсетивния свят посредством зачатие или раждането, и че това, което е слязло, се е облякло с тялото, придобило е нещо, за което може да помогне тук във физическия свят, защото детето не може да го придобие в живота между смъртта и новото раждане.

Пред душата на обучаващия или на възпитаващия всяко дете трябва да стои като един въпрос за свръхсетивния към сетивния свят. Този въпрос не би могъл да бъде поставен в конкретен, подробен смисъл, по-точно не спрямо всяко дете, освен ако можем да приложим познанието за природата на човека, идващи от Духовната наука. В хода на последните три четири столетия човечеството все повече и повече свикна да разглежда човека, бих казал, само физиологически, да вижда само външната му телесна конституция. Най-вредно това разглеждане на човека е за възпитателя, за преподавателя. Затова преди всичко е необходимо основа на бъдещата педагогика да стане една произхождаща от Антропософията, антропология. Но това не може да стане по друг начин освен когато човекът бъде действително обгърнат от тези гледни точки, които ние тук често сме докосвали, и които в някои отношения го характеризират като едно триделно същество. Но човек трябва да е решен да приеме наистина вътрешно това триделение. Многократно съм насочвал вниманието ви от различни гледни точки, как човекът, какъвто той е изправен пред нас се разпада на това, което най-напред е нервно-сетивния човек, което популярно може да се изрази така: Най-напред човекът е Глава-човек. Като втора съставна част на човешкото същество, разглеждано външно, ние имаме онзи човек, който осъществява в себе си главно ритмични процеси, Гърди-човекът, а накрая, както знаете, имаме свързания с цялата веществообменна система Органи-човек, веществообменния човек, в когото се осъществява веществообмяната. Това, което е човекът като действащо същество, то се изчерпва външно в образната фигура, във физическия образ на човека в тези три съставни части на цялостната му природа.

Нека си запишем тези три съставни части на цялостната човешка природа: Глава-човек или Нерви-сетива-човек, Гърди-човек или ритмически човек и накрая Органи-човек, разбира се в най-широк смисъл, или Веществообмяна-човек.

А сега става дума за това да обхванем тези три съставни части на човешката природа в техните различия. За днешният човек това е неудобно, защото човекът на съвременното обича схематични разделения. Когато се

каже: човекът се състои от Глава-човек, от Гърди-човек и от Органи-човек днешният човек най-много би желал да тегли една черта на врата, и това, което е отгоре е Глава-човекът. След това отново ще тегли една черта, една линия и ще ограничи Гърди-човека, и така ще има разделените части една до друга. Ако нещо не се представя толкова лесно в схема, днешният човек трудно може да му се довери.

Но в действителност това не е така, действителността не тегли такива черти. Над раменете човекът действително е основно Глава-човек, Нерви-сетива-човек. Но той не е само от раменете нагоре такъв. Чувствено-то сетиво, топлинното сетиво например са разпределени по цялото тяло, така че главата достига до цялото тяло. Значи, ако искаме да говорим по този начин, ние можем да кажем: човешката глава е основно глава. А гърдите са по-малко глава, но все пак и те са глава. Органите или всичко, което е система на веществообмяната, са още по-малко глава, но също са глава. Така че всъщност трябва да кажем: целият човек е глава, но главата е основно глава. Ако искаме да го нарисуваме схематично, то трябва, ако желаем да нарисуваме Глава-човека, ние трябва да го рисуваме така (виж рисунката, светла щриховка).

Гърди-човекът отново не е само в гърдите, а той се намира основно в органите на гръдния кош, в органите, в които най-ясно се изразяват сърдечния и дихателен ритъм. Но дишането има своето продължение и в главата, циркулацията на кръвта с ритъма си се продължава и в главата и в органите. Така че може да се каже: човекът е Гърди в тази област, но и тук - наистина по-малко - той е Гърди (виж рисунката, средна щриховка) и тук - отново, по-малко, е Гърди. Така че целият човек е Гърди, но в основата си това са Гърдите, а това е Главата.

По същият начин е и с Органи-човекът и Веществообмяна-човекът, да той е това главно тук (виж рисунката, тъмна щриховка), но тези органи се продължават така, че са по-малко в гърдите и най-малко в главата.

Така че, точно толкова вярно като това: главата е Глава, е това да кажем: целият човек е Глава. Точно както можем да кажем: Гърдите са Гърди, така можем да кажем и: целият човек е Гърди и т.н. В действителността нещата преливат едно в друго. А нашият разум е устроен така, че ние обичаме да поставяме частите, съставните части една до друга. Това ни показва колко малко сме сродни до външната действителност по отношение на познавателните си представи. А ако желаем да отделим на една страна: Глава-човек, Гърди-човек, Веществообмяна-човек, ние трябва да осъзнаваме, че трябва да си представяме разделените съставни части отново събрани. Всъщност ние никога не трябва само да разделяме, а винаги трябва и да събираме. Един мислещ човек, който само разделя, прилича на човек, който иска само да вдишва, но не и да издишва.

С това имате нещо, което трябва да навлезе именно в мисленето на учителите в бъдеще. Те трябва особено да приемат в себе си това раздвижено мислене, това несхематично мислене. Защото само когато приемат това несхематично мислене в себе си, те могат да се приближат до истината с душата си. Но те няма да се приближат до истината ако не са в състояние да обхванат това приближаване от една определена по-голяма гледна точка като проявление на епохата. Трябва да се преодолее предпочитанието, което все повече и повече се разви в настоящето, да се придържаме към детайлите на живота, ако се захванем с наука, това предпочитание трябва да се преодолее и да се стигне дотам, детайлите на живо та да се свържат с големите житейски въпроси.

А важен за всяко развитие на духовната култура в бъдещето ще бъде един въпрос: въпросът за безсмъртието. Ще трябва да сме наясно, че всъщност една голяма част от човечеството разбира това безсмъртие именно от времето, когато много хора стигаха до отричане на безсмъртието. Какво всъщност живее в повечето хора, които днес още искат да научат за безсмъртието водени от подбивата на обичайните религии, какво живее в тези хора? В тях живее поривът да знаят нещо за това, което става с душата, когато човекът премине през портите на смъртта.

Когато попитаме за интереса, който хората изпитват към въпроса за безсмъртието, или по-добре казано, към въпроса за вечността на ядката на човешкото същество, то ние не получаваме друг отговор освен: главното в интереса към вечността на ядката на човешкото същество е свързано с това: какво става с човека, когато прекрачи прага на смъртта? Човекът съзнава: той е един Аз. В този Аз живее мисленето му, чувстването и волението му. За него е непоносима мисълта, че този Аз може да се унищожи. Човекът се интересува преди всичко от това, че може да го пренесе през смъртта, и какво се случва с Аза след смъртта. Този интерес идва в основни линии оттам, че, поне разглежданите от нас религиозни системи, когато говорят за безсмъртието, за вечността на ядката на човешкото същество, съблюдават главно въпроса: какво става с човешката душа, когато човекът премине през портата на смъртта?

А сега вие трябва да почувствате, че въпроса за безсмъртието, ако бъде поставен така, придава един извънредно егоистичен привкус. В основни линии егоистичен нагон е този, който влива в човека интереса да знае какво ще се случи с ядката на съществото му, когато прекрачи портата на смъртта. И ако хората от съвременното биха упражнявали повече от вас истинско самопознание, те биха се замислили и не биха се отдавали на толкова големи илюзии, както сега, хората щяха да видят, колко силно се намесва егоизма в интереса към съдбата на душата след смъртта.

Този вид душевно настроение се засили особено по времето на материалистичното изпитание през по следните три - четири столетия. И всичко, което е обхванало така душата на човека като вътрешен на вик за усещане и мислене, не може да се превъзмогне с теории или учения, ако те имат само абстрактна форма. Но трябва да бъде поставен въпросът: Може ли това да остане така? Имаме ли право да говорим само за егоистичното в човешката природа при посяването на въпроса за вечната ядка на човека?

Ако обгърнем с поглед всичко, което е свързано с този комплекс, ние трябва да кажем: че се случи така с човешкото душевно настроение, както току що описах, идва в общи линии от това, че религиите пропускат другата гледна точка: да погледнат човека, как той се ражда, как израства в света от първия детски вик, по този великолепен начин, как душевността все повече намира в телесността, да погледнат човека, как в него се издига това, което е живеело в духовния свят преди раждането му. Колко често днес се поставя въпроса: кое от духовната област намира продължението си с раждането на човека, във физическия човек? След това отново и отново се пита: Кое се продължава, когато човекът умира? След това обаче по-рядко се пита: Кое се продължава, когато човекът се ражда?

Към това трябва да се насочи вниманието в бъдещето. Ние трябва да се научим да се вслушаме в откровението на духовно-душевното в подрастващия човек, какво е било то преди раждането или преди зачатиято. Трябва да се научим да виждаме в растящото дете продължението на престоя му в духовния свят: тогава нашето разбиране за вечната ядка на човешкото същество ще става все по-неегоистично и неегоистично. Защото ако някой не се интересува кое от духовния свят намира продължението си във физическия живот, а се интересува само от това, което се продължава след смъртта, то той е вътрешно егоистичен. Наблюдението на това, което продължава съществуването си от духовното във физическия свят е основа на едно неегоистично душевно настроение.

По принцип егоизмът не пита за това продължение поради това, че съзнава, че той е тук, човекът, и е доволен от това, че е тук. Той само не осъзнава това, че и след смъртта е тук, затова иска да му се даде доказателство за това. Към това го тласка егоизма. Но истинското познание на човека няма да произлезе от егоизма, също и не от онзи сублимиран егоизъм, който току що описахме като причинител на интереса към продължението на душевното съществуване след смъртта. И трябва ли да се отрича, че религията дори много спекулира с този така обозначен егоизъм? Тази спекулация с егоизма трябва да бъде преодоляна. А този, който гледа в духовния свят, знае, че преодоляването ще донесе със себе си

не просто познания - преодоляването ще донесе със себе си една съвсем различна нагласа на човека към човешкото му обкръжение. Той ще чувства и усеща съвсем различно подрастващия човек, ако винаги гледа как се продължава това, което вече не можеше да остане в духовния свят. Само помислете колко много се измества един въпрос точно от тази гледна точка. Би могло да се каже: човекът се намираще в духовния свят преди да слезе във физическия със зачатieto или раждането. Т.е. там горе той не е могъл да намери съответната си цел. Духовния свят явно вече не е могъл да му даде това, което душата му е копняла. И от духовния свят трябва да е възникнал поривът да слезе във физическия свят, да се облече в тяло и да търси във физическия свят това, което вече не може да бъде търсено в духовния, когато времето се приближаваше към раждането.

Едно невероятно задълбочаване на живота, когато знаем как да изберем гледната точка - но вече чувстващо и усещащо. Докато едната гледна точка, егоистичната, подтиква все повече хора да стават все по-абстрактни и по-абстрактни, да се подвеждат по теоретичното, да привикват към мислене с главата, то това, което произтича от другата - неегоистичната ще подтиква хората все повече да познаят света в любов, и да го разберат с любов. Това е един от елементите, които ще трябва да бъдат приети в образованието на учителите: да се гледа към човека преди раждането му, т.е. да не се усеща само загадката на смъртта, а спрямо живота да се усеща и загадката на раждането.

След това обаче трябва да се научим да издигаме антропологията до антропософия като действително придобием чувство за формите, които се изразяват в триделния човек. Скоро казах: Не е ли тази глава на човека, който е основно глава, по съвсем различен начин кръгла и сякаш поставена върху останалия организъм? (виж рисунката). И от друга страна, ако вземем Гърди-човека, как ни изглежда той? Той ни изглежда така, че ние бихме могли да вземем една част от главата, да я увеличим, и бихме получили тук гръбначния стълб (виж рисунката). Докато главата носи в себе си своята централна точка, центърът на Гърди-човека се намира далеч извън него. И ако си го представите като една голяма глава, то тази голяма глава ще принадлежи към един лежащ по гръб човек. Ако си представим гръбначния стълб като една незавършена глава, ние ще получим един хоризонтално легнал човек, и един хоризонтално изправен човек.

Още по-сложно е, дори е напълно невъзможно да се нарисува това в повърхността, когато обърнем поглед към веществообменния човек. Накратко, за едно разглеждане на формите, на пластическите форми, трите съставни част на човешката природа се представят напълно различни

една от друга. Главата е равна на една тоталност, Гърди-човекът не е тоталност, той е един фрагмент, а да не говорим за веществообменния човек!

И така, защо човешката глава е така затворен в себе си? Това затваряне в човешката глава идва оттам, че от всички органи на човека човешката глава е най-много пригодена към физическия свят. Колкото и странно да ви звучи това, защото сте свикнали да гледате на нея като на най-благородния член на човека, все пак е вярно, че тази човешка глава е най-много напасвана към физическото съществуване. Главата изразява най-много от физическото съществуване. Така че можем да кажем: ако искаме да характеризираме физическото тяло в неговата най-основна част, то ние трябва да гледаме към главата. По отношение на главата човекът е най-много физическо тяло. По отношение на органите в гръдния кош, на ритмичните органи той е най-вече етерно тяло. По отношение на веществообменната система, човекът е най-много астрално тяло. А Азът още не е белязал нищо значително във физическия свят.

Тук ние стигнахме до една извънредно важна гледна точка. Вие трябва така да си поставите тази гледна точка, че да си кажете: когато гледам човешката глава, т.е. това, което ви нарисувах бяло (виж рисунката, светла щриховка), то аз имам пред себе си главното и във физическото тяло. Главата най-силно довежда до израз това, което е очевидно в човека. В Гърди-човека действа повече етерното тяло. В главата етерното тяло има най-малко участие, а в Гърдите много по-силно. Затова физически разглеждано гръдната част на човека е по-несъвършена от главата. Физически погледнато тя е по-несъвършена. а най-несъвършен е Веществообмяна-човекът, защото в него етерното тяло е съвсем слабо, а астралното тяло действа най-силно. И както често съм подчертавал: Азът е бебето, то дори няма физически корелат.

Така че вие виждате, че човека може да се опише и когато кажем: човекът се състои от физическо тяло. Искаш ли да си отговориш на въпроса: кое е най-подобно на физическото тяло на човека? Отговорът е: кълбото на главата. Човекът е съставен от етерно тяло. Кое е най-подобно на етерното тяло? Частта на гръдния кош. Човекът е съставен от астрално тяло. Кое е най-подобно до астралното тяло? Веществообменния човек. За Аза не би могло да се посочи нищо във физическия човек. Така всеки орган на човека, главата, нервно-сетивния човек, Гърди-човекът, ритмическия човек и веществообменния човек става образ на нещо скрито зад него: главата се превръща в образ на физическото тяло, гърдите стават образ на етерното тяло, веществообмяната става образ на астралното тяло. Ще трябва да се научим да не разглеждаме човека така както това се прави днес, когато се изследват труповете в клиниката, когато се из-

следват части от плътта или нещо подобно, без значение дали в гърдите или в главата. Ще трябва да се научим да си казваме: Глава-човек, Гърди-човек и Веществообмяна-човек са поставени в различни взаимоотношения към космоса, изразяват картинно различни скрити зад тях неща. Това ще разшири днешния чисто антропологически анализ към антропоморфията. Разглеждани чисто физически органи те в гърдния кош и органите в главата са равностойни. Дали правите дисекция на черния дроб или мозъка, от физическа гледна точка едното е материя като другото. Но духовно това в никакъв случай не е така. Духовно разглеждано това е така, че когато правите дисекция на мозъка, вие наистина имате пред себе си сравнително ясно това, на което правите дисекция. Когато обаче анатомизирате областта на гърдния кош, например черния дроб, то това, което разглеждате е доста неясно пред вас, защото там етерното тяло играе една много важна роля, докато човекът спи.

Това, което сега ви разясних, има своя духовен противоположен образ. Този, който е напреднал в медитацията, чрез такива упражнения, чиито описания ще откриете в нашата литература, постепенно ще стигне до там, наистина да дели човека на три части. Вие знаете, че за това триделение аз говоря от една определена гледна точка в тази глава на моята книга "Как се постигат познания за висшите светове?" в която се посочва пазача на прага. Но с една силна концентрация триделението може да се извърши и върху самите нас: наистина да отделим Глава-човека (виж рисунката, светла шриховка), Гърди-човека (сред на шриховка) и Веществообмяна-човека (тъмна шриховка). Тогава се забелязва, кое всъщност прави тази глава главата, която имаме. Виждате ли, ако с вътрешна концентрация измъкнете главата и принадлежащото към нея от останалия човешки организъм и я имате пред себе си като действителна глава без влиянията на останалите съставни части на човешката природа, то тя е мъртва, то тя вече не живее. Невъзможно е да разчлените ясновидски главата от останалия човешки организъм, без да започнете да я възприемате като труп. С Гърди-човека можете да го направите, той остава жив. А ако отделите астралния човек, веществообменния човек, то той ще ви избяга, той няма да остане на едно място, а ще последва космическите движения, защото носи в себе си астралното.

А сега представете си, че сте изправени пред едно дете, наблюдавате го непринудено и благоразумно с тези познания, които току що ви разясних. Поглеждате към човешката глава: тя носи в себе си смърт та, поглеждате към това, което повлиява главата и идва от гърдите, то оживява всичко. Поглеждате, когато детето започне да тича, и забелязвате: всъщност това е астралното тяло, който действа вътре в тичането. Сега за вас човешкото същество се превръща в нещо вътрешно прозримо. Главата –

труп, напълно замрялия разпростираше се из целия човек живот, ако той би стоял съвсем мирно. В мига, когато той започне да тича, вие забелязвате: астралното тяло е всъщност това, което тича. И той може да тича, защото при тичането, при движението астралното тяло изразходва вещества, веществообмяната действа в определена степен. Как може да се наблюдава Аза? С това всъщност вече е изчерпано всичко. Ако проследите главата-труп, оживяващото от Гърди-човека, тичането, какво още ви остава, за да видите външно Аза? Казах ви, че Азът почти няма физически корелат. Вие гледате Аза само, когато наблюдавате човека в неговия възходящ растеж. На една година, той е съвсем малък, на две години е по-голям и така нататък. Ако наблюдавате как той става все по-голям и по-голям, ако събирате това, което протича в последователни времена, то вие физически виждате Аза. Вие никога няма да видите Аза в човека, ако сте изправени само пред него, а ще го видите едва когато наблюдавате растежа му. Ако хората не се отдаваха на илюзии, а виждаха истината, то те щяха да са наясно с това, че в човека, когото просто срещаме, Азът не може да се възприеме физически просто така, а че могат да го възприемат само когато наблюдават човека в различните му възрасти. Ако обаче срещнете човека по-късно, след двадесет години, то вие ще възприемете силно неговия Аз в промяната, която е претърпял, особено ако сте го видели преди двадесет години като дете.

А сега ви моля, не просто да премислите това, което ви казах теоретически, а ви моля да оживите тази представа и когато наблюдавате така човека да помислите: Глава - труп, Гърди - оживяване, тичане на астралното тяло, порастване посредством Аза - как се оживява целия човек, който преди това е стоял пред вас като восъчна кукла.

Какво в крайна сметка е това, което обикновено се вижда с физическите очи и с разума от човека? Една восъчна кукла! А тя се оживява, когато прибавите това, което току що ви описах!

За това между другото ще имате нужда да проникнете на възгледите си с това, което Духовната наука може да влее в усещанията, в чувствата, в цялото отношение на човека към обкръжението му. Едно тичащо дете ви разкрива астралното тяло. А това, което е в основата на жестовете на тичането - защото всяко дете тича различно -, идва от конфигурацията на различните астрални тела. А това, което е в основата на растежа, то изразява нещо от Аза.

Виждате ли, така кармата действа много силно в човека. Да вземем един пример, който вече не е близък до съвременността: Фихте, Йохан Готлиб Фихте. Вече съм ви описвал Йохан Готлиб Фихте от най-различни страни. Веднъж ви го описах като великия философ, веднъж го описах като болшевик, и т.н., нали така. Нека сега го разгледаме от друга гледна

точка. Сигурно си спомняте, че също ви по казах, че Йохан Готлиб Фихте спокойно може да бъде причислен към болшевиците, а сега нека го разгледаме от друга гледна точка. Нека приемем, че стоим на улицата и Фихте преминава покрай нас, и ние го поглеждаме: той не е много едър мъж, набит. Кое ни подсказва начина, по който той е пораснал? Задържан растеж. Силни крака, особено силно удря пети, когато го наблюдаваме как се отдалечава. Целия Фихтев аз е вътре. Нито един нюанс на това, което е бил човекът не може да ни убегне ако го наблюдаваме по този начин, с задържания заради малко глад в детството растеж, набит, тялото изправено назад, удрящ силно пети. Чуваше се как говори, когато той биваше наблюдаван така в гръб!

Виждате, че във външната страна на живота може да се влее един духовен елемент. Той между другото не може да се влее във външното от живота, ако хората не приемат в себе си едно различно убеждение от това, което днес се намира в душевното им устройство. За днешните хора едно подобно наблюдение на хората от обкръжението им би било доста неприятна недискретност. Не трябва и да се желае това да се разпространи, защото днешните хора са устроени поради все повече разпространяващия се материализъм така, че не четат чужди писма само защото е забранено, в противен случай биха ги чели. Но при една такава нагласа на хората не е препоръчително всичко около хората да се промени. И все пак, със средата на 15 век земята изпълни това, което хората нямаше да могат да придобият по друг начин в земното съществуване, освен когато човек не срещне човека проникнат от духовността чак до физическото тяло. И колкото повече се приближаваме към бъдещето, толкова повече ние трябва да се учим да схващаме духовно това, което сетивно е около нас. Началото на това трябва да се положи в педагогическото поведение на учителя спрямо подрастващото дете. Физиономична педагогика: Воля с възпитанието да решим тази най-голяма загадка Човек във всеки отделен екземпляр човек!

А сега вие можете да почувствате, колко силно е в нашето време това, което описах като изпитание на човечеството. Всъщност това, което описах напиратата: да индивидуализира повече и повече, да разглежда всеки човек като същество само за себе си. Това трябва да се изправи пред нас като велик идеал: никой не е равен на другия, всеки, всеки е същество само за себе си. Ако земята достигне целта си, без ние да се приучим като хора, да възприемаме всеки човек като същество само за себе си, то човечеството на земята няма да е постигнало целта си. Но колко далеч сме ние днес от това убеждение, което се стреми към тази цел! Та ние днес нивелираме хората. Ние ги гледаме така, че съвсем не ги изпитва ме по техните индивидуални качества. Херман Бар, за когото често

съм ви разказвал веднъж сподели в Берлин, че съвременното образование върви натам напълно да спре да индивидуализира. Когато през деветдесетте години Херман Бар живееше за известно време в Берлин и участвуваше в живота на обществото в Берлин той, разбира се, всяка вечер имаше на масата от дясната си страна една дама и още една от лявата си страна, нали така. Но когато на следващата вечер отново седеше между две дами, той можеше в най-добрия случай да разбере само от поканите, че дамите са различни от вчерашните: защото той съвсем не гледаше внимателно, защото принципно взето вчерашната дама беше същата като днешната. Това, което той виждаше в тях беше едно и също. А обществената, и по-точно индустриалната култура, също прави хората външно еднакви, не позволява на индивидуалностите да излязат навън. И така в съвременното стремежът е в посоката на нивелирането, докато най-вътрешната цел на човека трябва да бъде стремежът към индивидуализиране. В съвременността ние най-много крием индивидуалността и ни е най-нужно да потърсим индивидуалността.

В преподаването на човека трябва да навлезе това да започне да насочва вътрешния си душевен поглед напълно към индивидуалността. В образованието на учителите трябва да навлезе убеждението: в човека да се открият индивидуалностите. Това можем да направим само когато така оживим представата си за човека, както ви описах, когато наистина осъзнаем: това, което се движи напред не е механизъм, а е астралното тяло, което се придвижва напред, и носи със себе си физическото тяло. А сега сравнете това, което може да възникне в душата ви като вътрешно оживен и раздвижен образ на целия човек, с това, което днес ви дава обикновената наука: Хомункулус, истински Хомункулус! Науката не споменава нищо за човека, а проповядва само Хомункулуса. Истинският човек, това е нещото, с което педагогиката трябва да се занимава преди всичко. Но той се намира напълно извън нея.

Така че въпроса за възпитанието е въпрос за обучението на учителите, и докато той не започне да се разглежда като такъв, във възпитанието няма да може да се случи нещо благодатно. Виждате, че разглеждано от една по-висша духовна гледна точка всичко изглежда така свързано, че едното действително следва другото. Днес се желае и човешките дейности, вътрешните дейности да се развиват паралелно като отделните предмети. Човекът ще учи човекознание, след това религия - нещата нямат много общо помежду си. В действителност, както видяхте, това, което наблюдаваме у човека граничи с въпроса за безсмъртието, с въпроса за вечната същност на човешката природа. А ние трябва да свържем въпроса за вечната същност на човешката природа с непосредственото наблюдение на човека. Това движение на душевното изживяване, трябва

да намери място най-вече в педагогиката. Тогава ще се развият съвсем различни вътрешни способности от тези, които се развиват днес в местата за обучение на учителите. А това е от особена важност.

С днешното разглеждане исках да ви покажа, че духовната наука трябва да прониква всичко, и че без нея не биха могли да се решат големите социални проблеми на съвременното.

ПЕТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 16 август 1919

Част от разглежданията, които сега провеждаме е и едно все по-дълбоко навлизане в историята на времето в смисъла, как световните сили се намесват в хода на развитието на съвременното и как формират основата на човешкото ни тяло. От вчерашното изложение видяхте, че ако желаем да вървим напред като човечество е все по-необходимо и по-необходимо скваните, абстрактни понятия, на които съвременния човек е свикнал да се превърнат в течащи, живи понятия. Особена светлина върху всички спадали към разглеждането ни факти хвърля това от човешките душевни сили, което наричаме интелигентност. Знаете, че съвременният човек особено се гордее с интелигентността си. Той я разглежда като това, което е постигнал в хода на времето като нещо особено отличително.

Когато съвременният човек погледне назад към минали епохи, към това как хората от миналото са си представяли нещата картинно, как те се опитваха да проникнат с митове, легенди и подобно това, което днес човекът смята че може да познае посредством интелигентността си, науката си, то съвременният човек нарича това минало духовно и душевно устройство напълно детинско. Той поглежда назад към детинските степени на развитие и с удоволствие отбелязва колко е напреднал по отношение на разгръщането на интелигентността. Днешното разглеждане ще е посветено на своеобразието на човешката интелигентност, ще обгърне с поглед душевната сила, в която човекът от съвременността особено се гордее. Когато днес се говори за интелигентност, то се визира именно една душевна сила, която бива представяна по определен начин и за която се смята, че тя може и трябва да е единствено такава, каквато сме свикнали да си я представяме.

Интелигентност, върно под друга форма, но интелигентност са притежавали и хората от по-ранните епохи на развитие и ако желаем напълно да прозрем значението на така наречената интелигенция за съвременния човек, то ние трябва да потърсим отговор на въпроса: Как изглеждаше интелигентността на хората от по-ранните епохи на развитие и как се промени тя от далечното минало до наше време?

Днес няма да се връщаме назад повече от онова време, което сме свикнали да наричаме третата следатлантска епоха, египетско-халдейската епоха, следвана от гръко-римската епоха, следвана вече от нашата епоха. Ние ще разгледаме особеното своеобразие на интелигентността у древните египтяни, у халдейците, у гърците и римляните и след това ще преминем към разглеждането на особения вид интелигентност, който е присъща на нас хората от петата следатлантска епоха. От това вие виждате, че поставям като условие, че не е правилно - а то наистина не е правилно -, да се мисли, че интелигентността си е интелигентност, и че е възможна само в един вид. Който притежава нашата интелигентност е интелигентен, а който не я притежава, не е интелигентен. Това не е правилно. Интелигентността преживява метаморфози, интелигентността се мени. В египетско-халдейската епоха тя беше различна от тази, която ние имаме. Тази различна интелигентност през египетско-халдейската епоха можем да си представим най-добре, когато си кажем, че посредством своята интелигентност древният египтянин, а също и древният халдеец, инстинктивно усещаха родството, схващаше родството, разбираше родството на своята собствена човешка мъдрост с целия космос.

Египетско-халдейските хора разсъждаваха малко или изобщо не разсъждаваха върху това, за което днешният човек мисли посредством своята интелигентност. Защото те не притежаваха този вид интелигентност. Когато те мислеха, когато раздвижваха интелигентността си, то в нея заживяваше връзката им с космоса. Древният египтянин, древният халдеец, знаеше в какво отношение се намира към един или друг образ от зодиака, знаеше какво влияние упражняват върху телесното му устройство луната, слънцето, другите планети. Той знаеше как въздействува редуването на годишните сезони върху човешкото същество. Всичко това той схващаше благодарение на интелигентността си. Чрез интелигентността си той получаваше една съвършено вътрешна картина на родството си с космоса.

Когато през 8 век преди основополагането на християнството египетско-халдейската епоха отмина тази интелигентност се измени. Постепенно тя се превърна в нещо съвсем различно от това, което беше през египетско-халдейската епоха. Разбирането на връзката с космоса вече не навлизаше в нея така пълно, както преди 8 век преди християнството. За тази връзка се знаеше, но знанието за нея беше по-скоро един отзвук, един вид спомен за това, което преди се знаеше в това отношение. За сметка на това обаче в гръцката интелигентност се появи в по-голяма степен едно размишление на човека върху самия себе си, по-малко върху това какъв е той във връзка с космоса, а повече какъв е той извън контекста на космоса, като земен обитател. Когато употребяваше тъкмо интелигент-

ността си, гъркът имаше едно много ясно чувство, много ясно усещане точно за това. Чрез тази интелигентност той разбираше всичко това на земята, което е подчинено на смъртта.

Това чувство отново се изгуби с развитието на интелигентността след средата на 15 век, с настъпването на петата следатлантска епоха. Когато искаше да разбере свръхсетивното гъркът знаеше, че трябва да се обърне към виждането, което съществуваше повече или по-малко атавистично в предхристиянската епоха. Посредством размишлението, посредством интелигенцията, той знаеше, той се запознаваше с онези закономерности, с онези правила, които са залегнали в основата на всичко на земята, което е подчинено на смъртта, което умира. Така че ако аз искам да разбера живото, трябва да гледам, така си казваше Платон, ако просто разсъждавам аз ще разбера единствено мъртвото.

А в гръцките тайни школи в тази връзка се изследваше нещо съвсем определено. Относно тези факти, там се говореше приблизително следното. Там се казваше: всичко е духовно, дори и привидно материалното има в основата си духовни процеси, духовни закономерности. Това, което ви се явява като земно-материално, в основата си също е овладяно от духовни закони. То съществуват духовни закони, към които вие принадлежите доколкото сте от плът. В момента в който вие станете неплътски и преминете портата на смъртта вашето тяло ще попадне под властта на материалните мощи и материалните сили и вещества на земята. И тези материални сили и вещества са само привидно материални. Те също са материални, но са проникнати от този вид духовност, която ви се явява като смъртта. Ако с вашата си интелигентност вие разбирате някакви закони, то това са законите на смъртта. Това са законите, които се съдържат в гробовете, поемащи труповете. В убеждение на много от гръцките тайни ученици се превърна това, че интелигентността на хората може да проумее само това, което поемат гробовете, които затварят в себе си мъртвото тяло. Ако искате да знаете в каква духовност живеете тук на земята, - така говореше учителят към учениците си в школата -, или когато сте безтелесни между смъртта и новото раждане, то вие трябва да направите видяното в свое убеждение. Ако не сторите това, то вашата интелигентност ще създаде понятия и идеи, и вие ще разбирате само това, което е духът на материята, която поема телата ви.

Докато египетско-халдейският човек усещаше и възприемаше с интелигентността си връзката си с целия космос, гръцкият човек възприемаше с нея само това, на което са подчинени гробниците. Ние също възприемаме с интелигентността си само това, което царува в гробищата, но не го осъзнаваме. За това ние - или поне тези, които трябва да го научат - отиваме в залите за дисекции, изследваме труповете и смятаме, че за-

кономерностите в труповите, които можем да разберем чрез интелигентността си, са закономерности и на човека. Но те са само законите на гроба, а това, което интелигентността схваща, е закономерността на гроба. Но с прехода в средата на 15 век интелигентността отново се промени, и ние се намираме в началото на тази промяна, на това преобразуване на интелигентността. Тя поема определен път, днес ние се намираме още дълбоко в степента на интелигентността, каквато беше тя у гърците. С интелигентността си ние можем да разберем това, което е подчинено на смъртта. Но и този вид интелигентност, която разбира смъртта, също претърпява промени. В следващите векове и хилядолетия интелигентността ще бъде нещо друго, нещо много по-различно. Днес тя вече има определени заложби. Като човечество ние ще преминем през едно такова развитие на интелигентността, което ще и придаде склонността да разбира само грешното, само заблудата, измамата, и да измисля само злото.

Учениците, а именно и посветените в тайните школи знаеха от определено време насам, че човешката интелигентност ще тръгне в развитието си по пътя към злото, че ще е все по-невъзможно и по-невъзможно доброто да се разбере с чистата интелигентност. Днес човечеството се намира в този преход. Можем да кажем: все още, когато съсредоточат интелигентността си и не носят в себе си много диви инстинкти, хората успяват да видят нещо в светлината на доброто. Но човешката интелигентност все повече ще придобива склонността да измисля злото и да вплива човешкото зло в моралното, да вплива заблудата в познанието.

Това беше една от причините поради които посветените се нарекоха Мъже на скръбта, защото на дело, когато наблюдавам развитието на човечеството от гледна точка на тази едностранчивост, когато току що описах, ние ще се обезпокоим: ще се обезпокоим именно относно развитието на интелигентността. Съвсем не е случайно, че интелигентността може да влее толкова много гордост и високомерие в днешните хора. Това, бих казал, е предчувствието на злото, в което ще се превърне интелигентността в пета та следатлантска епоха, и в началото на чиито процес ние се намираме. И ако човекът не развие нищо друго освен интелигентността си, то той ще се превърне на земята в едно зло същество. Когато мислим за бъдещето и искаме да си го представяме благотворно, ние не бива да разчитаме на едностранчивото развитие на интелигентността. В египетско-халдейската епоха тази интелигентност все още беше нещо добро, но след това се превърна в нещо, което встъпи в родство със смъртта. Интелигентността ще встъпи в родство със силите на заблудата, на измамата и на злото.

Това е нещо, по отношение на което хората всъщност не би трябвало да се отдават на илюзии. Човечеството трябва да се съобрази непосредствено с това, че трябва да се предпазва от едностранчивото развитие на интелигентността. И не напразно именно Антропософската Духовна наука се опитва да по стигне нещо друго, да постигне приемането на това, до което може да се стигне с едно възобновено виждане на духовния свят, което не може да бъде разбрано с интелигентността, а само когато се позовем и на това, което науката на посветените извлича от духовния свят посредством виждането.

За това е нужно и нещо обективно. На това място ние се изправяме пред една дълбока истина именно на християнско езотеричното развитие. Ако мистерията на Голгота не се бе състояла в хода на развитието на земята, то чрез интелигентността си хората неизбежно щяха да станат зли и щяха да се превърнат в пропаднали в заблудата същества. Знаете, че с мистерията на Голгота в развитието на земята се вля не просто едно учение, не просто една теория, един светоглед, една религия, а с това събитие се случи нещо действително. В човека Иисус от Назарет живееше едно извънземно същество, Христос. Поради това, че Иисус от Назарет загина, Христовото същество премина във земното развитие, там то се съдържа. Ние единствено трябва да сме наясно, че това е един обективен факт, че това е факт, с който това, което субективно познаваме и усещаме няма нищо общо. Ние трябва да го познаем с усилието на волята си. ние трябва да го приемем в етиката си, с усилието на етоса си. Но Христос се вля в земното развитие, оттогава той е там - което се нарича Възкресението - и преди всичко той е в нашите собствени душевни сили. Само си представете този факт в неговата пълна дълбочина!

Погледнете разликата между човека, който живееше преди мистерията на Голгота, и човека, който живее след тази мистерия. Със сигурност това са едни и същи хора, защото душите им преминават през повтарящи се земни животи. Но когато разглеждаме човека като земен човек, ние трябва да направим разлика между човека, живял преди мистерията на Голгота, и човека, който живее след мистерията на Голгота.

Виждате ли, когато стигнем до общото понятие за бога, то това понятие не е нищо друго освен понятието за Христос. Общото понятие за Христос може да се получи, когато проследим природата в нейните явления, когато проследим човешкото физическо същество, доколкото то може да се наблюдава външно. До Христовото същество можем да се доближим единствено, когато в хода на земния си живот от крием нещо в себе си. Общото понятие за бога може да се намери само, когато кажем на самите себе си, че сме навлезли в съществуването от силите на света. Христовото понятие трябва да се намери в самите нас, когато навлизаме там,

където природата ни допуска. Ако живеейки в света не успеем да открием понятието за бога, то това е един вид болест. Един здрав човек никога не е напълно атеистичен. Ако е такъв то той по един или друг начин е телесно или душевно болен. Тази болест често се изразява не в друго, а в атеизма.

Да не познаеш Христос не е болест, а едно нещастие, едно пропиляване на живота. Когато осъзнаваме, че сме родени от природата и нейните сили, ние можем, проследявайки със здрава душа това раждане да достигнем до понятието за бога. Когато в хода на живота преживеем нещо като новораждане, ние можем да стигнем до понятието за Христос. Раждането води до бог, а новораждането до Христос. Преди Мистерията на Голгота човекът не можеше да достигне до това новораждане, чрез което Христос може да бъде разпознат като мъдростта в човека. И в това именно се състои разликата, към която ви моля да насочите погледа си: че преди Мистерията на Голгота, когато Христос заедно с мъдростта си още не се беше слял в човечеството, човекът все още не можеше да достигне до това новораждане, не можеше да познае, че в него живее Христос. След Мистерията на Голгота той вече е способен на това. Той може да открие в себе си искрицата, когато се стреми към това чрез живота си.

А в това новораждане, в това откриване на Христовата искрица, в това правилно и честно признание пред себе си: "Не аз, а Христос в мен", се съдържа възможността, интелекта да бъде спасен от изпада нето в заблудата и в злото. А в езотерически смисъл това е по-висшето понятие на спасението. Ние трябва да развием интелигентността си, тъй като не можем да останем лишени от интелигентност, но в стремежа си да развием интелигентността си ние сме поставени пред изкушението да се подведем по заблудата и по злото. Това изкушение може да се избегне единствено, когато си добием усещане за това, което Мистерията на Голгота е внесла в развитието на човечеството.

Нещата са така, че човек с Христово съзнание, намиращ се в съединение с Христос, открива възможността да избегне злото, заблудата. Египетско-халдейският човек не се нуждаеше от това новораждане в Христа, защото със своята природна интелигентност той все още усещаше родството си с Космоса. Общо казано гъркът виждаше пред себе си изправена сериозността на смъртта, когато се отдаваше на интелигентността си. днес човекът живее в една епоха, в която интелигентността ще стане нещо зло, ако човешкото душевно същество не се проникне от Христовата сила. Помислете, това е много сериозно. То показва, как трябва да се мисли за това, че в нашето време хората са получили едно предразположение към злото, именно защото се стремят към едно по-високо разгръ-

щане на интелигентността си. Напълно погрешна спекулация естествено би било да се вярва, че интелигентността може да бъде потисната. Тя не бива да се потиска, но за виждащия е ясно, че в бъдеще ще е нужна известна смелост, човек да и се отдаде изцяло, тъй като интелигентността води до изкушението на злото и на заблудата, и тъй като чрез проникването и с Христовия принцип трябва да намерим възможността да я преобразуваме. Човешката интелигентност ще стане напълно ариманическа, ако Христовият принцип не проникне душите на хората.

Знаете колко много може да се забележи в развитието на човечеството, особено в настоящето, от това, което вече се показва пред зрящия, че нещата вече се оповестяват така, както току що ви ги описах. По мислете само какво излива над човечеството третият клон на развитието, които заплашват човечеството чрез материализма. Виждате ли, ако помислите, с колко много ужаси е проникнато днешното културно развитие, които не могат да се сравняват с ужасите от варварските времена, то във вас надали ще остане съмнение относно това, че на хоризонта вече ясно се забелязва залеза на интелигентността. Така наречените културни проявления на днешната епоха не трябва да се разглеждат повърхностно, и наистина не бива да се съмняваме в това, че съвременните хора трябва да се съвземат за едно истинско обгръщане на Христовия импулс, ако желаят да поемат по благотворен път на развитие. Днес вече може да се наблюдава от две страни: хора, които са много интелигентни, и които имат силна склонност към злото; а от другата страна може да се наблюдава, колко много хора потискат тази склонност несъзнателно, не се борят с нея като оставят интелигентността си в едно спящо състояние. Дрямка на душата, или при будните души - една силна склонност към злото и към заблудението, това може да се наблюдава много ясно в съвременността.

А сега си спомнете, как преди последното си заминаване ви описах колко различни деца се раждат от пет, шест, седем, осем години насам, те се раждат може да се каже, с едно изражение на меланхолия на лицата си, което е ясно различимо за този, който може да различава тези неща. Аз ви казах: това се дължи на обстоятелството, че днес душите не слизат с удоволствие в изпълнения от материализъм свят. Би могло да се каже: преди раждането си душите изпитват известен страх да встъпят в света, в който интелигентността има склонност, предразположение към злото и се схваща в посока на отрицателно развитие.

Това е и нещо, относно което трябва да се развие съзнание у тези хора, които ще станат възпитатели и преподаватели в бъдещето на човечеството. Днес децата са различни от децата преди десетилетия. Това става ясно и след едно по-повърхностно наблюдение. Днес те трябва да се

възпитават и да се обучават различно, отколкото преди десетилетия. Трябва да се преподава със съзнанието, че у всяко дете трябва да се осъществи едно спасение, че в хода на живота си всяко дете трябва да се накара да открие в себе си Христовия импулс, да открие в себе си новораждането.

Тези неща не се изживяват там, където например като учител и преподавател, се знаят само на теория. Те могат да се изживеят единствено, когато се вплетат във възпитанието и в обучението, когато душата е силно обхваната от тези неща. Особено от страна на учителския състав трябва да се изисква, в душата си те да са силно обгърнати от тази загриженост за човечеството, което носи със себе си изкушение то на интелекта! Гордостта, която днешното човечество развива по отношение на интелекта, тази гордост, може тежко да си отмъсти на човечеството, ако не бъде сломена с това, което току що описвах, ако не бъде сломена от едно силно, енергично съзнание: най-доброто в мен като човек в това и в следващите въплъщения е това, което намирам в себе си като Христов импулс.

И сега ние трябва да сме наясно с това, че този Христов импулс не бива да се превърне в догматика на някаква религиозна общност. Религиозните общности допринесоха в развитието си след средата на 15 век по-скоро за това да отстранят Христовия импулс от човечеството, отколкото да го приближат до него. Религиозните общности залъгват човека с всевъзможни неща; но когато го залъгват с едно или друго, те не доближават до него Христовия импулс. Нужно е човекът да усети, че всичко това, което може да му се открие или да се превърне за него в откровение в неговия вътрешен живот след Мистерията на Голгота е свързано с това, което се е случило със Земята след Мистерията на Голгота. Смисълът на Земята след Мистерията на Голгота може да се почувства, човек може да се съвземе и да си каже: развитието на Земята би било безсмислено, ако хората водени от интелигентността попаднат под въздействието на злото, на заблудението. Ако смисълът на Мистерията на Голгота бъде почувстван по този начин, то тогава развитието на Земята без Мистерията на Голгота ще бъде почувствано като лишено от смисъл.

Човек трябва много силно да се проникне с тези неща, ако желае да направи днес нещо за бъдещето, за да възпитава човека, за да преподава на човека. Трябва да бъдат възприети тези важни гледища. Но вие знаете също така, колко отдалечени са хората на съвремението от това, да възприемат тези важни гледни точки. Затова е нищо не е по-необходимо от това, не само отново и отново да посочваме важността на духовнонаучното учение, а и да посочваме и сериозността, с която трябва да се сдобие душата ни с това, че посредством Духовната наука ние се запозна-

ваме със съответните факти от развитието на човечеството. Защото не само знанието ни, а целият ни живот трябва да се импулсира от това, което е Духовната наука. Без тази сериозност човек не може да бъде истински духовнонаучен изследовател.

И аз ви моля да разгледате много внимателно от гледна точка на духовнонаучните основи това специално откровение: че човешката интелигентност, оставена сама на себе си, ще поеме по пътя на Ариман, че тя може да добие сили за доброто единствено чрез приемането на истинския Христов импулс. Вярвам, че този, който приеме в себе си тази истина с пълна сериозност, ще може да пренесе сериозността и върху това отношение, което създава в себе си към различните светогледи и светогледни течения на съвременността. Тъй като в тази област може да се направи наистина много.

Не е ли така: хората, които днес идват от различните източни области на Европа, разказват за свой голям ужас за един факт, който не свидетелства тъкмо за напредничавостта по пътя към една особена цивилизация. Това, което имам в предвид е съществуването, възникването на така наречените "Картечнички". Това е една особена класа хора, която се образува в източната част на Европа, жени от европейското население на изтока, които се използват в съвременните революционни движения, в които винаги този, който се числи към управляващата партия, попада в тъмницата или в затвора, или бива убит след известно време - т.е. където винаги съществува опасност за живота. В някои отделни области на изток се избират особено млади жени, които биват въоръжавани с изостанали от войните ловни пушки, и които поемат длъжността да застрелват хора, които са тъкмо противници на изкачващото се на власт правителство. Тези картечнички, натъкмени с откраднатите оръжия, изпитват радост от това да носят пушка и да стрелят по хората и смятат, че е оправдано да се реномират с това пред останалите хора, че са се приучили да изпитват едно фино чувство за това, как бликва кръвта на младите хора, и как изглежда кръвта на по-възрастните. Не е ли така, вече достигнахме до една съвсем особена проява на нашата съвременна цивилизация! А института на тези картечнички все пак е постижение на съвременното.

Такива прояви трябва да се посочват. Те са тук, за да покажат в известен смисъл резервите, другата страна на сериозността на нашето време. Със сигурност не е необходимо да се познават ужасните извращения на така наречената напреднала култура, за да усетим наистина сериозността, на която трябва да се отдадем по отношение на съвременното. Самото познание на развитието на човечеството трябва да ни доведе до тази сериозност. Нека си пожелаем, сънят, в който човечеството вече се е потопило да премине в събуждане. Това достойно пробуждане може да бъде еди-

нствено обгръщането на сериозността на задачата, която предстои на съвременните хора, и препратката към опасностите на оставения сам на себе си, поемащ по пътя на ариманичността интелект. Това трябва да е импулсът, който ще ни проникне с тази сериозност.

ШЕСТА ЛЕКЦИЯ

Дорнах, 17 август 1919

Когато вчера ви описах ще е пътят на човешкия интелект, на човешката интелигентност в бъдеще, то това описание се уповава на съвсем определени факти, които могат да бъдат изнесени на бял свят и някои от които днес ще посочим. Бих желал да кажа, че вие трябва практически да осъзнавате: когато пред вас се намира човекът, то този човек напълно е съществува, за което ние говорим в Антропософската Духовна наука. Това означава, че най-напред ние имаме пред себе си - вие знаете това от моята "Теософия" -, и вие трябва да осъзнавате това, едно четирисъставно същество. Пред нас са Азът, така нареченото астрално тяло, етерното тяло и физическото тяло. Обстоятелството, че ние имаме пред себе си тези четири съставни части на човешкото същество всеки път, когато така да се каже, човекът е из правен пред нас, има за резултат това, че обикновеното човешко наблюдение всъщност не знае какво има пред себе си в лицето на човека. Това всъщност вече не се знае. Обикновено се мисли: това, което е изправено пред нас, изпълвайки пространството, това е физическото тяло. Единствено това, което е физическо в него нямаше да може да се наблюдава така, както се наблюдава с обикновени очи, когато е изправено пред нас единствено като физическо тяло. С обикновените си очи ние виждаме това, което е изправено пред нас като физическо тяло, такова каквото е, само поради това, че то е проникнато от етерното тяло, астралното тяло и Аза. Това, което е физическо тяло, то е, колкото и странно да звучи, дори и когато живеем между раждането и смъртта, един труп. И всъщност, когато имаме пред себе си един човешки труп, то ние имаме пред себе си в действителност физическото тяло на човека. Ако наблюдавате трупа, то вие имате физическия човек, без той да е проникнато от етерното тяло, астралното тяло и Аза. Той е изоставен от тях и в известен смисъл показва истинската си същност. Представата ви е погрешна, ако си представяте носите из пространството това, което предполагате че схващате като физическото тяло на човека. Много по-правилно би било да си представяте самите себе си като труп, и да схванете, че Азът ви, астралното ви тяло, етерното ви тяло носят този труп из пространството.

Това осъзнаване на действителната природа на човешкото същество е все по-важно за нашата епоха. Защото виждате ли, нещата в днешния

цикъл на развитие на човечеството, каквито познаваме отдавна, не са били винаги по този начин. Разбира се, нещата, които сега разказвам не могат да се констатират по пътя на външната физическа наука, но тези факти са дадени именно от духовнонаучното прозрение. Ако се върнем назад в осмия предхристиянски век, с който, както знаете започва четвъртата следатлантска епоха, то ние, както отново ви е известно, ще стигнем до египетско-халдейската земна епоха. Да, тогава човешките тела бяха образувани по различен начин от днешните. Това, което бяха човешките тела, които днес са изложени в музеите като мумии, беше в пофината си структура наистина различни от днешното физическо тяло. Те бяха много повече проникнати от растителността, те не бяха толкова изцяло трупове каквито са днешните човешки тела. Като физически тела те бяха в известен смисъл много по-подобни на природата на растението, докато днешното физическо тяло - и това е така от гръко-латинската епоха - е много по-близко до минералния свят. Ако ние поради някакво космическо чудо получим същите тела, като тези на египетско-халдейското население, то всички ние ще се разболеем. За нас това ще означава болест. Ще носим със себе си разрастваща се плът. А някои болести се състоят просто в това, че от части човешкото тяло атавистично се връща в състояния, които са били нормални по време на египетско-халдейската епоха. Днес в човешкото тяло съществуват язвени образувания, които се дължат просто на това, че една част от тялото получава склонността да стане такава, каквото е било цялото тяло по време на египетско-халдейската епоха.

И така, това, което казах се намира в съществена връзка с развитието на човечеството. Като съвременни хора ние значи разнасяме един труп. Египтянинът още не го правеше, той носеше със себе си нещо подобно на растение. Резултатът от това беше, че познанието му силно се различаваше от нашето познание, интелигентността му действаше различно от нашата. Представете си съвсем точно: какво всъщност познава човекът със средствата на това, което днес нарича своя наука, и с което толкова е толкова невероятно горд? Само мъртвото! Това винаги се е подчертавало в науката: животът не може да бъде проумян с обикновената интелигентност. Да, едни или други изследователи вярват, че експериментирайки неуморно с химията, един ден ще настъпи състоянието, в което посредством сложни комбинации на атомите, молекулите и техните взаимодействия ще бъде разбрана и играта на живота. Това състояние никога няма да настъпи. По химико-физически път може да са проумее единствено минерално мъртвото, което означава, че от живота днес може да се проумее само това, което е труп в него.

Но интелигентното у човека и това, което познава, въпреки всичко е физическото тяло, т.е. трупът. Какво всъщност прави този труп, който ние носим със себе си? Той постига най-много в областта на математиката, на геометричното познание. Там всичко е прозрачно; след това, колкото повече се отдалечаваме от математико-геометричното нещата стават все по-непрогледни. Това се дължи на факта, че човешкият труп е действителния познавач за нас днес, и че мъртвото може да разбира единствено мъртвото. Това, което е етерно тяло, това, което е астралното тяло, което е Аз, това човекът не е в състояние да разбере, това остава погълнато от тъмнина. Ако етерното тяло можеше да разбира по същия начин, както физическото тяло разбира мъртвото, то етерното тяло най-напред би проумяло живота в растителния свят. Това именно е своеобразното, че в растително-живото тяло на египтяните тези египтяни разбираха растителния свят по съвсем различен начин от съвременния човек. А причините на някои инстинктивни познания на растителния свят могат да се открият в египетското прозрение в това, което е въплътено в египетската култура от инстинктивното познавателно съзнание. Дори и това, което днес се знае като ботаника за медицината, се основава в голяма степен на традициите на древната египетска мъдрост. Затова толкова често на любителската преценка се струва дилетанстко, че когато на хората днес не се търси да се съобщи нещо ценно, позоваването на нещо си египетско се прави с удоволствие. Знаете, как някои дори неупояващи се на истински фундаменти така наречени ложи се назовават "египетски ложи". Това обаче не се дължи на факта, че в тези кръгове все още са живи традициите на мъдростта, която беше постигната посредством египетското тяло. Виждате ли, би могло да се каже: с постепенното навлизане на човечеството в гръко-латинската епоха живото човешко растително тяло отмря, защото още в гръцката епоха живото растително тяло вече беше мъртво, или поне умираше постепенно. Днес ние носим със себе си едно много мъртво тяло, и тази мъртвост е особено важна за човешката глава - както вече съм ви разяснявал това от други гледни точки, че човешката глава се счита от науката на посветените за труп, за нещо мъртво, за нещо непрестанно умиращо. Човечеството ще осъзнава това все повече и повече: че то всъщност познава с трупа и затова разбира мъртвото. Колкото повече се стремим към бъдещето, толкова по-интензивно ще възниква копнежът отново да познаем живото. Но това живо няма да се разбере с обикновената интелигентност, която е прикована към трупа. Ще са нужни някои други неща, за да може човекът, който е изгубил възможността да прониква в живия смисъл на света, отново да навлезе в света по този начин. Днес вече е нужно да се знае колко много неща всъщност човекът е изгубил. Когато той премина от атлантската епоха в

следатлантската, то той не умееше голяма част от нещата, на които е способен днес. Виждате ли, вие можете, всеки отделен човек, ако имате впредвид себе си, от един известен момент през детството си да казвате на себе си "Аз". Вие изричате това "Аз" сравнително без респект. Но това "Аз" не се изричаше винаги толкова безреспектно през развитието на човечеството. Съществуваха по-древни моменти от развитието на човечеството, които отчасти бяха изтлели още през египетската епоха, времента, когато за това, което изразява Азът да използваше едно име, чието изговаряне зашеметяваше човека. Затова изговарянето му беше забранено. Ако на първото население непосредствено след атлантската катастрофа се беше случило да се изговори известното само на посветените име на Аза, то цялата тълпа щеше да се за шемети, щеше да припадне, толкова силно щеше да подействува това име върху Аза. Отклик на този факт намираме в древното хебрейско време, когато се говори за неизговоримото име на Бога в душата, което може да се изрича единствено от посветените или да бъде евртимизирано от общността. Неизговоримото име на бога произхожда от това, което току що ви разказах. Постепенно това се изгубваше все повече. Затова обаче се притъпиха дълбоките въздействия, които съпровождаха подобни неща. В първия следатлантски период: дълбокото въздействие на Аза; във втория следатлантски период - дълбокото въздействие на астралното тяло; във втория следатлантски период - дълбокото въздействие на етерното тяло, но и вече едно поносимо въздействие, което - както ви казах вчера - поставя човека във връзка, в родствени отношения с космоса. Сега ние можем да изговорим Аза, можем да изговорим всичко възможно, но нещата вече не ни въздействат, защото това, което схващаме от света ние разбираме с трупа си. Това означава, че от света ние разбираме единствено мъртвото, минералното. Но ние трябва отново да се издигнем дотам, да се върнем обратно в онези области, в които да обгръщаме и живота. Ако по време на гръко-латинската епоха, между осмия предхристиянски век и средата на 15 век след Христа, се наблягаше на това, трупът да придобие все повече и повече мъртво знание, то сега нашата интелигентност поема по пътя, за който вчера говорих. Тъкмо затова ние трябва да се противопоставим на голата интелигентност. Към нея ние трябва да прибавим нещо друго.

Характерно за това е, че ние трябва да извървим правилно пътя назад, че днес в петата следатлантска епоха ние трябва да познаем в известно отношение растителното, в шестата епоха - животинското, и едва в седмата истински човешкото. Затова задача на човечеството ще бъде да се изкачи от едно такова познаване на минералното до познаването на растителното.

А сега, направете това прозрение на една дълбока връзка, помислете, кой е най-характерния човек, търсил прозрението на растението. Това е Гьоте. Защото преминавайки от цялата външна наука за мъртвото върху живото, върху метаморфозата, върху възникването на растенията, в той беше човекът на петата следатлантска епоха в своето най-елементарно начало. Затова ако прочетете една малка студия от Гьоте от 1790 година: "Опит за обяснение на възникването на растението", то именно в нея вие ще откриете опита на Гьоте да обхване процеса на възникване на растението, не като нещо мъртво, затворено в себе си, а като нещо възникващо лист по лист. Тук вие ще видите изгрева на онова прозрение, което трябва да се търси именно входа на петата следатлантска епоха.

Поради тази причина в гьотеизма е даден тона за това, което трябва да се търси в тази пета следатлантска епоха. В известен смисъл науката ще трябва да се пробуди в смисъла на Гьоте, да премине от мъртвото към живото. Това именно се има впредвид, когато отново и отново повтарям, че ние трябва да се научим да напускаме мъртвото абстрактно понятие и да навлизаме в живото конкретно. А това, което казах онзи ден и вчера, е в основата си пътя навътре към това живо конкретно понятие.

Навлизането в това понятие, в тази представа няма да е възможно, ако ние не благоволим да развием като едно единство това, което наричаме свой светоглед и свое схващане за живота. Днес ние сме принудени от особената конфигурация на културата ни в известен смисъл да оставяме отделните течения на светогледа ни да се разминават неорганически един до друг. Само си представете колко неорганически се разминават често религиозните светогледи на един човек и естественаучния светоглед. Някои хора имат и едното и другото, но между тях няма мост. Да, той изпитва известна боязън, известен страх от това, да прокара мост помежду им. И на нас вече трябва да ни е ясно: това не може да остане така.

И така, по време на това мое пребиваване аз насочих вниманието ви към това, колко егоистично всъщност днес човекът формира своя светоглед. Отведох ви до факта, че днес хората се интересуват предимно от живота на душата след смъртта. Те се интересуват от това водени от чист егоизъм. Казах ви, че ние трябва да преминем към интереса към живота от раждането нататък, доколкото той е едно продължение на този преди раждането или преди зачатиято. Ако разгледаме със същия копнеж, със същото предразположение и същата склонност развитието на детето, както израства в света като продължение на предрожденното духовно-душевно съществуване, то нашият прозрение на света ще приеме един много по-неогоистичен характер от този, който има днес. Но егоистичният характер на светогледа ни е свързан и с някои други неща. Тук до-

стигаме една точка, по която хората от съвременното трябва все повече и повече да си изясняват действителния факт, който се намира в основата. В епохата до нашето време в човека се развиваше предимно егоистичното. Егото проникна светогледа, егото проникна и волята. По отношение на това не бива да си правим илюзии. Егоистични станаха преди всичко вероизповеданията. А това вие можете да видите и в съвсем външни неща. Помислете как днешните свещеници зависят от това, да разчитат на егоизма на хората. Защото колкото повече се упоават на човешкия егоизъм, колкото повече обещават на човека за живота на душата след смъртта, толкова повече постигат целта си. Защото в общи линии в днешното човечество не съществува особено много интерес за други неща. Малко се интересуват хората и за онова духовно изтъкване и оживотворяване, което се оповестява така прекрасно след раждането, или след зачатията, с душата, която преди това се е намирала в духовния свят.

Следствие от това е начинът, по който днес човекът изобщо мисли за божественото в различните вероизповедания. Това, че си представяме Бога като най-висшето, то още не казва нищо. В това отношение е важно най-вече да разчистим всички заблуди. Какво всъщност имат в предвид повечето хора, които днес казват "Бог"? Вече съм споменавал това и тук. Какъв вид мъдрост е това, което те имат в предвид, когато говорят за Бог? В действителност те имат в предвид един Ангелос, един ангел, собствения си ангел, него те наричат Бог! Той не е нищо друго! Хората само предполагат, че един дух-пазител проследява собствения им живот, към него те надигат очи, и него те наричат свой бог. Дали ще го наричат Ангел, или бог, те имат в предвид единствено ангела. В основата си това, че не можем да превъзмогнем ангела и да достигнем до идеята за Бога, е един егоизъм на религиозната вяра. Причината за това е съгъстяването на интересите, което е предизвикано от егоизма. Това съгъстяване на интересите днес ние можем да видим излизашо на преден план съвсем ясно в обществения ни живот.

За какво задават днес хората много въпроси? Питат ли много за общите съдби на човечеството? О, в известен смисъл е доста тъжно да се говори днес на едно човечество за общите човешки съдби. Дори не съществува и понятие затова, как за толкова кратък период нещата в това отношение така се измениха. Виждате ли, днес на хората може да се каже: Войната, който през последните четири - пет години премина през земята, ще бъде последвана от най-мощната борба на духовете, която се приближава към земята, и който никога преди не е имала такава форма, и който идва от там, че Европейският свят нарича Мая или идеологията това, което земята на Изгряващото слънце нарича действителност, и че Изтокът на-

рича действителност това, което Стариият Континент нарича идеология. Вниманието на човечеството днес може да бъде насочено към тази тежест, а то дори няма съзнание за това, че, ако нещо подобно се кажеше само преди сто години, то така щеше да обладае душите, че никога нямаше да могат да се отърсят от него!

Това преобразяване на човечеството, това безразличие на човечеството спрямо големите съдбини на съществуването, са едно набиващо се на очи проявление. Днес всичко рикошира в човечеството. Най-всеобхватните, най-решаващите, най-интензивните факти се приемат като сензация. Те не действат достатъчно покъртително. А това се дължи единствено на факта, че все по-усилващия се интелигентен егоизъм на хората ограничава интересите им. Затова дори и хората днес да имат демокрации, парламенти - когато се събират в парламентите, съдбите на хората не живеят в тях, защото хората, или поне тези, които биват избирани в парламентите, не се вълнуват от съдбата на човечеството. Там бушуват егоистичните интереси. Всеки има свой собствен егоистичен интерес. Външните схематични прилики между интересите, които често произтичат от професията, карат хората да се групират. И когато групите нарастат достатъчно, те се превръщат в мнозинства. И тогава през парламентите или през представителствата на хората не преминават човешките съдби, а само егоизма, мултиплициран по толкова и толкова хора. Тъй като това, което се отнася до егоизма, съществува единствено у хората, и самото религиозно съзнание се измества в сферата на егоизма. Религиозното съзнание ще претърпи нужното опресняване не, когато интересите на хората се разширят, когато станат такива, че човекът отново да може да обърне погледа си от личната си съдба към съдбата на човечеството, когато той отново бъде обзет, силно обзет, когато му се каже: на запад разцъфтява една различна култура от културата на изтока, а в средата имаме отново съвсем различна култура, от тази на двата полюса на запад и на изток; когато му се каже: на запад се търсят големите цели на човечеството - когато те отново започнат да се търсят - с това, че се обърнем към медиумни хора и когато те бъдат въведени в един вид транс, и така те бъдат в известен смисъл свързани съзнателно подземно с духовните светове, и по този начин ни кажат по медиумен път големите исторически цели. Колкото и често да се повтаря това на хората в Европа те няма да повярват, че действително съществуват общества в американо-английските страни, в които се прави опита да се въведат в състояние на транс предразположени към медиума хора, и чрез хитро зададените им въпроси, се прави опит да се разберат какви са големите цели в съдбините на човечеството. Те няма да повярват и че хората на изток - вече не по медиумен път, а по пътя на мистиката - получават знания за тези неща.

Днес това почти може да се хване с ръка, защото навсякъде могат да се срещнат красивите речи на Рабиндарат тагор, в които може да се прочете, как един източен човек мисли за целите на човечеството като цяло. Тези речи се четат като фейлетоните на който и да било драскач, защото днес много трудно се прави разлика между драскача и човека с огромна спиритуалност, какъвто е Рабиндарат Тагор. Не се осъзнава, че наред една с друга живеят различни расови субстанциалности. Това, което е в сила за Централна Европа, вече е казано от мен преди много години в обществени лекции. Всичко това не се прие такава, каквото трябваше да се приеме.

С това обаче само искам да намекна, че може да се осъзнае нещо, което надхвърля границите на егоистичната човешка участ, което е свързано с участта на групи от хора, така че може да се диференцира конкретно извън границите на земята. Ако насочим духовния си взор към едно такова обгръщане и схващане на човешките съдби в земното пространство, ако се интересуваме интензивно за надхвърлящото личната участ, то ние настройваме душата да проумее нещо по-висше от обикновения Ангел: а именно Архангела. Мисли за това, какво означава съществуването на Архангела, съвсем не идват на човек, ако той остане само в регионите, които засягат егоистичните хора. Ако се проповядва само в регионите на егоистичните хора, то колкото и проповедниците да говорят за божественото, те говорят само за Ангела. Защото това, че се нарича различно е само една лъжа, това не прави нещата такива каквито са. Едва когато хората започнат да се интересуват за участта в пространството, тогава душата ще започне да се настройва за това, да се издигне до съществуването на Архангела.

А сега преминете към нещо друго. Почувствайте в нас това, което посочих в тези доклади като следващи един друг импулси на развитието на човечеството? Почувствайте, че една голяма част от ръководещите хора се обучават в годините, в които на човешката душа е присъща една определена гъвкавост, в гимназиите; в гимназиите, които не са родени като плод на съвременната култура, а които, в днешния им вид все още са плод на културата от миналото, на гръко-римската, на гръко-латинската културна епоха. Виждате ли, ако тези гърци и латинци правеха същото, каквото правим ние днес, то те щяха да устроят една египетско-халдейска гимназия. Те не направиха това. Те извлякоха учебния си материал направо от живота. Ние го извличаме от предходната епоха, и обучаваме хората според него. Това има огромно значение за хората; но ние не сме прозрели това значение. Ако го бяхме прозрели, то в рамките на женското движение щеше да съществува една група, която не е съществувала, тогънят на тази група щеше да звучи горе долу така: Мъжката част от на-

селението се изпраща в антикизиращи училища, тъкмо защото трябва да бъде обучавана в особено умело прилагане на интелигентността. Затова мозъкът и се втвърдява. А нас жените ни постига добрата участ, да не ни допускат в гимназиите. Ние искаме да поставим интелигентността си на една първоначална нотка, искаме да покажем, какво може да се развие за съвременното, когато човек не бъде притъпен в юношеството си от гръко-латинското гимназиално образование.

Тази нотка не съществуваше. Напротив, някои нотки звучаха в тази посока: Щом мъжете пропъльзяха под гръко-латинското гимназиално образование, то и ние жените ще коленичим. И ние ще станем гимназисти.

Толкова малко си е проправило път разбирането по отношение на това, което е нужно. Ние трябва да знаем, че в нашето съвремие ние не се обучаваме за нашето съвремие, а биваме възпитавани за гръко-латинската култура. Затова тя се съдържа в живота ни. Тя трябва да бъде усетена. Трябва да бъде усетено това, което в съвременното ръководи като гръко-латинска култура именно водещите хора, така наречената интелигенция, интелектуалците. Това е едната прослойка при нас. Именно нея ние носим в цялото си духовно обучение. Ние не прочитаме нито един вестник, в който да не се съдържа гръко-латинското образование, защото ние пишем тъкмо в гръко-латинска форма, дори и когато пишем на родните си езици.

По отношение на правовите взаимоотношения ние живеем, както вече съм посочвал, в римската култура - отново нещо антично. В правото живее римската култура. Наистина понякога старите местни закони водят борба срещу римското право, но не печелят. И отново трябва да бъде почувствано, как в това, което човек нарича право и неправо в обществения живот, живее едно изгляло време.

Единствено в областта на икономическия живот ние се намираме в съвременното. Това говори твърде много. Затова нещо твърде ще се модифицира. Само в скоби ще кажа: Някои жени естествено съхраняват понятията на съвременното - единствено в готвенето, т.е. във воденето на икономиката, и с това те са действителната същност на съвременната икономика; другото е нещо антично, което ние пренасяме в съвременността. Не твърдя, че с това трябва да се представи нещо особено желателно; но обратното също не е най-желателното - от съвременното да се върнем назад в античните култури чрез женските души. Когато поглеждаме към това, което живее в нашия културен свят, ние нямаме само това, което действа в пространството, а в него се намесват и древните времена. И ако съществува усет за това, то не се намесват само древните времена, а и бъдещето. Да, наша работа е да се намесва и бъдещето. Защото ако във всеки човек не съществуваше един вид, сравнително скрито за съзнание-

то, бунт срещу гръцка та култура в образованието и римската в правото, то бъдещето нямаше да може да проблясва, и ние щяхме да бъдем едни тъжни човечи, доста тъжни човечи.

Наред с пространството ние значи трябва да привлечем в разглеждането на това, което живее в нашата култура и времето: това, което се издига като история на времето от древността и което напират в съвременното ни от бъдещето. Ние трябва да сме наясно с това, че живеейки като хора на съвременността, притежаваме в душите си една игра на миналото и бъдещето. Така, както в нас се преплитат, тъй като сме европейци - както вече споменах - Америка, Англия, Азия, Китай, Индия, Изтока и Запада, тъй като те са двата полюса, така в нас са и Гърция, Рим и бъдещето. И благоволявайки да обхванем с поглед последното, когато осъзнаваме, как миналото, ставащото, възникващото живеят в душата ни, то в тази душа навлиза едно друго настроение за надхвърлящата егоизма съдба на човечеството, едно друго настроение, различно от простото пространствено наблюдение. И когато развием това душевно настроение, едва тогава ние е развием възможността да си създаваме понятия за сферата на духовете на времето, Архаите. Това означава да достигнем до третото божествено в учението за йерархиите. Добре е човек най-напред да се отдаде на това да си представи това чрез средствата, които току що посочих, в понятия, в идеи. Защото духовете на формата, които идват тогава, са безкрайно по-трудни за разбиране. Но за съвременния човек вече е достатъчно да направи опита да превъзмогне егоизма и да проникне в сферата на неегоистичното, и да проникне там отново и отново, да се занимава с това, което сега описах! Особено трябва да се подчертае, че в обучението на учителите трябва да се появи нещо от това, което сега изложих пред вас. Учителят не трябва да бъде оставян да преподава и възпитава без да е получил понятие за егоизма, който се надига до най-близкия бог, т.е. до ангела, но и без да има понятие за неегоистичните, определящи съдбините сили, и без да е получил понятие за това, как в нашата култура се преплитат миналото и бъдещето, римското право, гръцката духовна субстанция, и неопределения бунт на бъдещето, който ни спасява.

Но днес човечеството има твърде малко склонност да се отдава на тези неща. Преди известно време отново и отново подчертавах в лекциите, че една от нашите социални задачи е да извлечем от съвременността средствата си за обучение за времето, което днес човек прекарва в гимназиите, да го направим така, както в края на краищата направиха това гърците: те взеха предметите на обучение от съвременното си.

На същите места - поне според времето -, на които говорих отново и отново по този въпрос като за един от най-съществените социални въпро-

си - скоро след това, на това място не желая да конструирам каузални взаимовръзки, но важна е симптоматиката на факта - във всички вестници в съответния регион масово се провеждаше пропаганда на съвременната гимназия. Аз изнасях лекциите така както сега ви описвам нещата - навсякъде във вестниците се появяваха обяви: колко много дължи германската култура на гимназиалното образование на младежта си за "Засилване на националното съзнание", "на националната сила" и т.н., няколко седмици преди Договора от Версай! Тези обяви бяха подписани от всевъзможни локални величини от училищата, от педагозите. Винаги става така, че това, което днес действително се представя на базата на фактическите основи на развитието на човечеството, рикошира. Хората го оставят да рикошира - то не докосва дълбините на душата.

На това се дължи трудността на делото в областта на социалния въпрос. Защото с тази повърхностност, с която днес обикновено се прави опит да се приближи социалния въпрос, това никога няма да стане. Социалният въпрос е въпрос с дълбоко значение, въпрос, към който ние не можем да се приближим, ако не желаем да насочим поглед към дълбините на човешкото е световното същество. Именно поради обстоятелството, че това е така, може да се разбере, колко необходими са определени постановки, които създава тъкмо триделението на социалния организъм.

Но ние трябва да си извоюваме орган за това, което е нужно в нашето време. В областта на духовното ще е трудно да направим това; защото - вече, струва ми се и тук, съм ви казвало това: вече постепенно проникналото в държавата духовно образование в педагогиката, е дестилирала от човека активността, действията стремеж, и е направила от човека всеотдаен член на държавната структура. Вече съм казвал това, мисля че и тук съм го казвал: Как всъщност живее болшинството хора? Изключенията разбира се пресмятат. И така, до шестата си година човекът може да остане недокоснат, защото тогава човечеството все още е твърде мръсно за държавата. Държавата не иска да се отдаде на задачите, на които трябва да се отдадем през първите си детски години. Тогава от страна на държавата на човека се предоставят неодържавени правомощия. След това обаче човекът влиза в сметките, той бива така дресиран, че бива приспособен към държавното стопанство, той бива напасван към шаблони, и престава да бъде човек и се превръща в това, което дава отпечатък на държавата. Тогава той става нещо от държавата. Той се стреми в тази посока, защото това му се набива в главата; той не получава осигуровките от държавата само докато работи, а и до самата си смърт под формата на пенсия. Защото това е идеал на много хора днес - работно място с право на пенсия! Религиозните вероизповедания разпореждат пенсионирането до момента на смъртта. Душата получава право на

пенсиониране; без да е нужно да прави нещо, тя получава известни блага от действията на самата църква. Тя се грижи за това! Между другото е неудобно да се чуе, че благото се съдържа в свободния духовен стремеж, който трябва да е независим от държавата; че държавата трябва да бъде само правова държава. Да, правото на пенсиониране не се дава от правовата държава! Това е и причината, поради която толкова много хора я отричат. Тези неща се забелязват отново и отново.

А по отношение на най-интимния духовен живот: религиозният живот ще изисква светогледа на бъдещето от човека, това той да си заработи безсмъртието, да остави душата си да бъде действена, за да може тя на дело да приеме в себе си божественото, Христовия импулс.

В живота си съм получавал много, много писма, все от църковни люде, които казват, че Антропософията, или както я наричат в случая, в основите си е едно добро, но тя противоречи на обикновеното, чистото христово изповедание, че Христос е спасил душите, че ние можем да бъдем благословени в Христа, без да е нужно душата да прави нещо. "Чистата вяра в благословеността чрез Христа", от това вие нищо не можете да оставите. Хората вярват, че изричайки или написвайки нещо подобно, са особено хрисими. Те са егоистични, егоистични в основата си, те не желаят да направят нищо в душата си, а да оставят божественото да се погрижи затова, да пренесе душата приятно пенсионирана през портата на смъртта.

Това не е толкова удобно в онзи светоглед, в който трябва да бъде създадена религиозността насочена към бъдещето. Тогава ще е нужно да проумеем, че трябва да си извоюваме вътрешното присъствие на божественото в душата. Тогава няма да можем да се отдадем пасивно на църквите, които ни отговарят, да пренасят душата ни - сега се освободи това, което преди даде начален тласък - за пари, въпреки, че тайно това продължава да играе роля, дори и при благословията. Но този преход към вътрешната действеност, този живот в поглед към света, към който ще трябва да се причислим, е това, което е нужно на човека, и което то все още не обича много.

За да получим усещане за това, което е нужно в тази област, ние трябва да оставяме именно подобни неща, така както ви ги описах днес, да изникват пред душите ни: метаморфозата на човечеството от времето на древните египтяни, когато дори и тялото беше по-скоро растително по природата си, така че, когато изпадне обратно в миналото се разболява, развива язвени образувания и т.н., и че ние носим един труп, който всъщност познава нещата. Посредством тези неща ние ще си създадем усещане, чувство за това, което е необходимо на човечеството: наистина да напредне в посоката, как социалният въпрос може да бъде решен в съв-

ремието. Ние вече не можем да си позволим да разглеждаме във възможно на елементарен вид нещо като социалния въпрос.

Виждате ли, в това именно се състои извънредно голямата трудност на съвременното, и вие трябва да си изясните тази трудност, че с няколко абстрактни изречения хората искат да са наясно с най-съществени те аспекти на живота. Когато нещо като "Същностна социалния въпрос" съдържа нещо повече от няколко абстрактни изречения, когато то съдържа резултатите от едно наблюдение на живота, хората казват, че не го разбират. То дори им се струва объркано. Но това е нещастieto на съвременното, че хората не искат да се обърнат към това, към което именно трябва да се обърнат. Защото не е ли така, абстрактните изречения, които са напълно прозрачни, се отнасят до мъртвото; социалното обаче трябва да е живо. Тук в употреба трябва да влязат гъвкави възгледи, гъвкави изречения, гъвкави форми. Затова вече е необходимо не само да разсъждаваме, както често съм казвал, върху преобразяването на отделните институции, а да благоволим наистина да осмислим по нов начин и да се преобучим по отношение на най-вътрешното устройство на мисленето и сетивата ни.

Това е, което бих желал да ви оставя, тъй като днес отново се сбогувам с вас за няколко седмици - сега, когато ние трябва да се почувстваме под знака на съдействието на нашето атропософско или социално движение. Бих желал с все повече и повече разбиране да се прониква в това, което антропософски ориентираната Духовна наука трябва да влее в душите на хората, когато трябва да бъде постигнато нещо в областта на социалния въпрос. И едно нещо бих желал да оставя в сърцата ви, нещо което винаги съм повтарял в различни форми: става дума действително за това, да можем да приемем за вярна нишка за делото и стремежите на съвременното това, което придобиваме като антропософско познание, да имаме смелостта да го проникнем с Антропософия. Най-страшното е това, че хората от съвременното имат толкова малко смелост да проникнат в нещо, което е наистина наложително. Те оставят най-добрите се волеви сили в известен смисъл да се скършат; те не желаят да ги проникнат, колкото и наложително да е това.

Научете се смело да застъпвате това, че хората, които разглеждат с интерес тази сграда, репрезентант на духовния ни стремеж, трябва да се приемат с добро; радвайте се на всеки отделен човек, който показва съвсем малко разбиране, посрещнете го, но в никакъв случай не възлагайте на това, да отразявате отсрещното, когато хората идват срещу вас водени от лоша воля или от това, което среща много по-често днес - от неразбиране на нещата. Става дума за смелостта, когато трябва да осъществим такива неща. Ние трябва да се разглеждаме така, че сме тук като една

малка купчинка, която е определена от съдбата, да знае това, и да съобщава на света това, което най-много му е необходимо. Нека хората ни осмиват и нека казват, че е надменно да вярваме в това, но то е истина. И да кажеш на себе си това "то е истина", но сериозно, така че то да изпълни цялата душа, затова именно е нужна една вътрешна смелост, която ние трябва да имаме. Тя ще ни проникне като антропософска субстанция. Тогава ние ще на правим това, което трябва да направим, всеки на своето място. Бих желал това да бъде изречено още днес.

То е така, че ние вече, бих казал искаме копнеем настъпването на всеки ден, който ни приближава до делото - което сега освен всичко е и много затруднено - чрез този строеж за света. В края на краищата това, този строеж е единственото, което има отношение към големите съдбини на хората във формите. И радостно е, че на този строеж още днес се обръща внимание. Но за едно плодотворно напредване по социалния въпрос е нужно и нещо друго. Нежно е именно чрез нещо като този строеж, в своите по-силни форми от тези на другите архитектурни форми, да се въздействува върху духовното облагородяване на силите на човечеството. За да могат хората да станат по-достъпни за това, за което се желае да се знае, за да могат да се издигнат, не само до ангелоподобното, но и до архангеловото, до същността на духа на времето.

С тези думи бих искал отново да се сбогувам с вас за няколко седмици. Надявам се да можем да продължим тези наблюдения след няколко седмици, и че през това време ще се насочим с оживена деятелност към строежа ни. Защото, скъпи приятели, с право се подчертава от всички страни на света отвън: радост за работа, готовност за работа са нужни на хората. Но те няма да дойдат, ако хората не бъдат убедени в големите цели. Вярвам, че ако хората можеха да бъдат убедени в това, че посредством триделението на социалния организъм ще постигнат едно достойно за човека съществуване, то те ще започнат да работят. В противен случай ще продължат да стачкуват. Защото хората се нуждаят от такъв силен тласък, който да ги засегне дълбоко в душите им, в нашето съвремие. Това е в областта на физическата работа.

Но и не по друг начин освен само да покажем, как работата ни дава плод поне на един обект и как засиява в света, и ние ще можем да дадем на човечеството тласък да превъзмогне духовно това, което е просто мъртво в нашето време. Нека помислим върху това, скъпи приятели, до момента, когато отново ще поговорим. Довиждане!